

MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİNDE BİR PROPAGANDA ARACI OLARAK KONGRE YAPILANMALARI

Tülay AYDIN*

ÖZET

Bir fikir ya da ideolojik söylemin bilinçli bir irade ile toplumu etkilemek yönünde kullanılması olarak tanımlanan propaganda terimi, sonuçları önceden belirlenen bir amacın bir grup veya kitle eylemi ile gerçekleştirilmesini ifade etmektedir. Tanımından da anlaşılacağı üzere bir amaç, amaca kitlenmiş bir grup ve bu amacın ulaştırılacağı bir kitlenin varlığı propagandayı belirleyen temel etmenlerdir. Tarihi çok daha eskilere dayanan ve bir devlet eylemi niteliği ile daha çok ön plana çıkan propagandif faaliyetler 20. yüzyılın başlarında daha fazla anlam kazanmıştır. Propaganda savaşlarla ortaya çıkan işgaller, toplumsal sorunlar, ulus devlet oluşumları gibi olguların etkisi ve basın-yayın, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması ile daha fazla ön plana çıkmıştır.

Propaganda, aynı zamanda organize edilmiş toplumsal ikna gücü olarak da tanımlanmaktadır. Bu anlamda yıkıcı bir yöntem olarak değerlendirilen propagandanın yapıcı ve toplumsal birleştirici gücü ile olumlu bir çeşitlendirmesi de söz konusudur. Millî Mücadele Döneminde işgaller ile beraber ortaya çıkan toplumsal direnişin yaygınlaştırılması ve aslında bu direnişin başlatılmasında kullanılan itici güç, propagandif yöntemlerin aktif bir şekilde işe koşulması ile gerçekleştirilebilmiştir. Basın-yayın kanalları, broşürler, çeşitli iletişim kanalları, cemiyetler, kongre yapılanmaları gibi geniş bir faaliyet alanı içinde başlatılan ve yürütülen propaganda yöntemleri, toplumsal farkındalığın sağlanmasında ve kitlelerin ortak bir amaca doğru yönlendirilmesinde etkili bir şekilde kullanılmıştır. Millî Mücadele Döneminde ortaya çıkan kongre yapılanmaları da bu propagandist faaliyetlerin en etkili yöntemlerinden birini oluşturmuştur. Askerî, bürokratik ve yerel güçlerin etkisi ve yönlendirmesi ile

---

*Dr. Araştırma Görevlisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, tlayaydn05@gmail.com

ulusal ve uluslararası kamuoyuna yapılan bir çağrı ve bilgilendirme amacı güden kongreler, gaye ve oluşumları itibariyle etkili bir propaganda yöntemi olarak dikkat çekmiştir. Bilhassa propagandanın toplumu yönlendirici bir hedefe uygun olarak işe koşulması ve millî olarak nitelenen davanın kitlelere duyurulması gibi özellikleri, kongre yapılanmalarını amaç ve yöntem konusunda daha da önemli hale getirmiştir. Bu bilgilerden hareketle çalışmanın temel amacı da, Millî Mücadele Dönemi'nde toplumsal direnişi harekete geçiren faaliyetler içinde yer alan kongrelerin bir propaganda yöntemi olarak üstlendikleri rol; kongrelerin, propagandanın tanımı, çeşitleri ve yöntemleri açısından değerlendirmesi; yine kongrelerin kitlelerin yönlendirilmesi ve bilinçlendirilmesi bakımından etkinlik derecesinin ne olduğu, propagandif bir faaliyet kapsamında bir ifade biçimi olarak kongrelerin sonuçları açısından amacına ulaşan bir eylem olup olmadığının değerlendirmesini sunmak olacaktır. Ayrıca her biri kendi bölgesinde ilk etapta bölgesel amaçlarla toplanmış bulunan bu kongrelerin bilinçli bir propagandif eylem olarak mı yoksa tek alternatif olarak başvuru bir yöntem olarak mı kullanıldığı sorusunun değerlendirmesi, kongrelere katılanların ve kongrelerde ortaya çıkan metinlerin propaganda kapsamında bir incelemesinin yapılması da diğer amaçlar olarak belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Millî Mücadele, Propaganda, Kongre, İkna, Savaş, İşgal.

CONGRESS SETTLEMENTS AS A PROPAGANDA ORGAN DURING THE NATIONAL STRUGGLE PERIOD

ABSTRACT

Propaganda term that is defined as using of an idea or an ideologic expression with a conscious intention in a way to attract society, expresses performing an aim via a group or a mass action which its results have already been determined. As it is understood from its definition the aim, the group focused on the aim or the existence of this group are the main factors determining propaganda. In the early 20th century the meaning of propaganda activities which revealed mostly as a government a laction dating back to old times, brought propaganda to fore front more with the factors such as invasions arising with wars, social problems, justification of facts like nation, state formations and prevalence of press and mass communication.

Propaganda is also defined as an organized social cogency at the same time. In this sense, there is a positive diversification of the propaganda, which is considered a destructive method, with its constructive and social unifying power. During National Struggle, the social resistance that emerged with the invasios and the driving force used to initiate this resistance, could be realized through the active recruitment of propaganda methods. The propaganda methods started and carried out in a wide range of activities such as press channels, brochures, various communication channels, parties, congress structures have been effectively used to provide social awareness and guide the masses towards a common purpose. The congress settlements revealed during National Struggle period were one of the most effective methods of these propagandist activities. With the guidance and effect of military, bureaucratic and local forces, congresses aiming to inform and a call to national and international public opinion, have attracted attention as an effective propaganda method in terms of their objectives and formations. Especially, the characteristics of propaganda such as using as guiding goal for society and the announcement of the national case to them made the congress settlement more important in terms of purpose and method. In the view of such information, the main purpose of study is to present the role of congresses in activities arousing social resistance during National Struggle period as a propaganda method, the evaluation of congresses in terms of definition, types and methods of propaganda, how the effectivity level of congresses was in terms of guiding and

consciousness raising as well as presenting an assessment of whether it was an action that had been achieved in terms of the results of the congresses as a form of expression within a propaganda activity or not. In addition, evaluation of the question whether these congresses which were gathered for regional purposes in their own region, were used as a conscious propagandistic action or as a single alternative as well as examination of the texts and congressmen in the scope of propaganda, were determined as other aims.

Keywords: National Struggle, Propaganda, Congress, Persuasion, War, Invasion.

GİRİŞ

Devlet, toplumların ortak yaşama iradesi ile oluşturdukları ve iktidarı devrederek güçlendirdikleri sistemli bir yapı özelliği gösterir. Bir iktidar aracı olarak devlet, ya iktidarını perçinlemek ve ulus devletini sağlam dayanaklara oturtmak ya da ortak iradesini yok etmek üzere ortaya çıkan tehditlerle baş etmek amacıyla millî söylemler üretmek durumunda kalır. Bu söylemleri sistemli ve etkili bir düzenek içinde sunmak ise propagandif yöntemlerin işe koyulması ile mümkün olabilmektedir. Propagandanın millî söylem üretimi ya da milliyetçilikle doğrudan bir ilişkisi bulunduğu ve her iki olgunun da birbirini besleyen kaynaklar olduğu aşikârdır. Ancak millî söylem üretimi ya da bu söylemin propagandif metotlarla işe koşulması, her zaman iktidar erki ya da bu erke sahip bir devletin varlığını zorunlu kılmaz. Devletin zayıfladığı durumlarda da toplumsal bir reaksiyon olarak bu iradenin ortaya koyulabilmesi mümkündür. Devlet veya iktidar etkisi olmadan toplumsal bir tepki olarak bu millî söylem üretiminin ortaya çıkarılmasında iki temel gereklilik söz konusudur. Bunlar, topluluk üyeleri arasında kolektif bir aidiyet bilincinin olması ve toplumun kolektif bilincinin yara alması durumunun ortaya çıkmasıdır. Yani toplumun tehdit karşısında eski kolektif hayatlarını geri getirebileceklerine inandıkları bir *bilinç ve vizyona* sahip olması gerekmektedir.¹ Kolektif bilincin yara alması ve başka iktidar güçlerinin saldırısına ve işgaline maruz kalınması, dil, din, tarih gibi ortak özellikler etrafında birleşen toplumda ortak bir kaygı oluşturmaktadır. Bu durum hızla bir söylem halini alır ve toplumun *incinen onuru* millî söylemleri besler, büyütür ve söylemler eylem haline gelmeye başlar.² Millet ve milliyet oluşumunda önemli çalışmaları bulunan Sadri Maksudi Arsal'da millî hislerin oluşumunda iki yöntemden bahsetmektedir. Topluluk üyeleri, ya geçmişteki başarı ve felaketlerden elde ettikleri güçle milliyetçi bir söylem oluşturur ya da geçmişe değil geleceğe yönelen ve millî amaçlar üreten hislerden beslenir. Bunlardan ilki bağımsızlık tehlikesi yaşanan milletlerde, ikincisi ise bağımsızlığını kazanmış milletlerde ortaya çıkmaktadır.³

¹ Mustafa Erdoğan, "Milliyetçilik İdeolojisine Dair", *Liberal Düşünce*, S 15, 1999, s. 2.

² Abdolvahap Coşkun, *Ulus-Devletin Dönüşümü ve Meşruluk Sorunu*, Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2007, s. 208-209.

³ Sadri Maksudi Arsal, *Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1979, s. 80-82.

Toplumsal yaşamın tehditle karşılaşması durumunda toplumun çeşitli sebeplerle ön plana çıkan ve bu tehdidi uzaklaştırmak gayesine bürünen bazı kesimleri de bu kolektif bilincin oluşturulmasında asli bir görev almaktadırlar. Toplumda bu tepkisellik oluşturulurken propagandif söylemler üzerine kurulan yöntemler de etkili şekilde kullanılır. Toplum, bir yandan bu yöntemlerle kitlesel bir hareket içine çekilirken diğer yandan da sloganik söylemlerle bu hareketin çerçevesi ve ruhu oluşturulmaya çalışılır. Kitleler öncelikle psikolojik boyutta bu mücadeleye çağrılır ve sonrasında gerektiği ölçüde bir eylemsel boyut ortaya çıkarılır. Bu noktada topyekûn savaş olarak adlandırılan ve kitlelerin ortak bir hedef için yönlendirildiği yeni bir olgu ile karşılaşılır. Bu özellikle bir varoluş kaygısı yaşayan toplumlarda ortaya çıkmaktadır. Toplum ülkenin ekonomik, coğrafi, siyasal ve toplumsal bütün kaynaklarını seferber etmek suretiyle bir mücadele stratejisi içine sokulmaktadır.⁴

Millî Mücadele Dönemi'nin temel dinamiğini sağlayan şeylerde galip devletler tarafından başlatılan işgaller ve bu işgallere karşı eski hayatlarını geri getirmek ve varoluşunu ispatlamak gereğini hisseden kitlelerin bağımsızlık istekleri olmuştur. Bu dönemde kitleleri tepkisel bir duruş sergilemeye ve gerektiğinde bunu eyleme dökmeye iten ortam, ilk etapta kendiliğinden bir hareketi doğurmuştur. Keza bu dönemde ortaya çıkan toplumsal hareketlenmenin ve bu hareketin olduğu yerlerin çeşitlilik göstermesi doğal olarak hareketin yürütülmesi, eylem biçimleri ve örgütlenme pratiği açısından da farklılıklar doğurmuştur. Ancak bu uygulama farklılıklarına karşın amaçta birlik olması, bu farklılıkların başarı ile eritilmesinde etkili olmuştur.⁵

Propagandayı ortaya çıkaran şey toplumun gelişen olaylara karşı millî bir söylem oluşturması, bunu örgütlemesi ve fiiliyata geçirmesidir. İttihat ve Terakki iktidarının öncülük ettiği ve yoğunlaştırdığı propaganda faaliyetleri halka bildiriler, risaleler⁶, beyannameler⁷ yayınlamak ve toplantılar düzenlemek gibi araçlar yoluyla yürütülmüştür. Ancak Millî Mücadele'nin ilk

⁴ Seydi Çelik, "'Topyekûn Savaş' Olgusu ve Türkiye'de Ulus Devletin Ortaya Çıkışındaki Etkisi", *Journal of Current Researches on Social Sciences*, 8 (3), 2018, s. 82.

⁵ İlhan Tekeli-Selim İlkin, *Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşı'na Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989, s. 50.

⁶ Taner Aslan, "İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Propaganda Araçlarından Hayyeale'l Felâh Risalesi", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S 29, 2011, s. 306.

⁷ Ahmet Bedevi Kuran, *İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2000, s. 46-47.

başlarında bu sistemli hareketi kurumsal ve tek merkezden yürütecek bir yapı henüz oluşturulmamıştı. TBMM açılıncaya kadar yapılan propaganda faaliyetleri karşı propaganda niteliğindedir. Esasen TBMM'den öncede propagandanın öneminin anlaşıldığı ve bunu bir teşkilat unsuru haline getirme çalışmalarının yapıldığı bilinmektedir. Kendiliğinden bir hareket olarak İzmir'in işgalinden hemen sonra ortaya çıkan Denizli Heyet-i Milliyesi'nin en önemli teşkilatlarından biri de *İrşadiye Şubesi* olmuştur. Şubenin temel amacı halkı işgale karşı savaşmanın zorunlu olduğuna inandırmak olarak belirlenmişti. Şubede güzel konuşma yeteneğine sahip dört kişi maaşlı olarak görevlendirilmiş ve halk içine karışarak bedenen ve parasal olarak yardımda bulunmaları için halkı ikna çalışmalarına başlamaları sağlanmıştı.⁸ Ancak gelişigüzel ve ihtiyaca binaen uygulanan bu propaganda faaliyetleri tek bir merkezden yürütülmemiş bu durum ancak TBMM açıldıktan sonra Bursa Milletvekili Şeyh Servet Efendi'nin sunduğu *İrşad Encümeni* kurulması önergesi ile gündeme gelmiştir. Mustafa Kemal'in de onay verdiği bu encümen önemli çalışmalara imza atmıştır.⁹

Millî Mücadele'nin hazırlık safhası olarak değerlendirilen *Kongreler Dönemi* aynı zamanda yoğun bir propagandanın yapıldığı dönemdir. Bu dönemde toplum bir yandan ortak bir mücadeleye ikna edilmeye çalışılırken bir yandan da yapılacak harekete amacı ve kapsamı belli olan bir çerçeve oluşturulmaya çalışılmaktaydı. Kitleler, ilk karşıt tepki olarak örgütledikleri minimal toplantılardan, karar alıcı ve temsil gücü yüksek kongrelere doğru organize olmaya çalışırken propagandanın ilk örneklerini oluşturmaya başlamışlardı. Kitleler, kongrelerde ortaya çıkan söylem ve kararlara uygun olarak topyekûn bir mücadelenin ortağı haline getirilmeye çalışılmaktaydı. Bu çalışmada işgaller ve haksız uygulamalar karşısında her biri kendi bölgesinde birbirinden bağımsız ve habersizce ortaya çıkan kongre mekanizmalarının bir propaganda aracı olarak hangi söylem ve uygulamalarla toplumu bu mücadeleye ikna ettiği ve bu ikna sürecinde hangi yöntem ve teknikleri kullandığı inceleneyecektir. Çalışmada ilk etapta propagandanın tanımı ve teknikleri

⁸ Mustafa Albayrak, *Millî Mücadele Döneminde Batı Anadolu Kongreleri (17 Mart 1919-2 Ağustos 1920)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1998, s. 97.

⁹ Bayram Küçüköğlü, *Millî Mücadele Sürecinde Uygulanan Propaganda Yöntemleri ve Atatürk'ün Propagandacı Kişiliği*, Dicle Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır, 2005, s. 60; Bu encümen hakkında detaylı bilgi için bkz. Betül Aslan, "Millî Mücadele Döneminde Halkı Aydınlatma ve Propaganda Faaliyetleri Yürüten Önemli Bir Komisyon: İrşad Encümeni", *Atatürk Dergisi*, S 2, C 4, 2004.

incelenen sonrasında esas olarak ele alınan Batı Anadolu, Erzurum ve Sivas Kongreleri temelinde propagandanın amaç ve uygulama açısından incelemesi yapılacaktır.

1. Propaganda ve Propaganda Teknikleri

Bir propaganda uzmanı olan Hadley Cantril'e göre propaganda, önceden belirlenmiş amaçlara göre bireyin ya da grubun eylemlerini veya fikirlerini değiştirmek için yapılan ve tasarımı anlamı olan bir ifadedir. Cantril'e göre propaganda, pozitif bir anlam ifade etmektedir. Ona göre propaganda iyi planlanmış, eleştirel olmayan, bir öneride bulunan ve bireyin sosyal bakış açısına göre iyi veya kötü olarak yorumlanabilmektedir.¹⁰ Harold Lasswell ise propagandayı en kısa tanımıyla *kanı ve tutumların önemli sembollerin manipülasyonu ile kolektif yönetimi* olarak tanımlamaktadır. Bu noktada propaganda, kolektif tutumu değiştirmek ya da yeniden düzenlemek adına önemli sembolleri kullanılmaktadır.¹¹ Propaganda ile ilgili detaylı bir çalışma yapmış olan Garth S. Jowett ve Victoria O'Donnell ise propagandayı tutum veya davranışları veya her ikisini birden değiştirmek amacıyla çaba sarf edilen planlı bir uygulama olarak değerlendirmiştir. Onlara göre propaganda, algıları biçimlendirme, bilişleri manipüle etme ve propagandacıların arzu edilen niyetini elde etmek için yapılan kasıtlı ve sistematik bir girişimdir.¹² Yine Douglas Walton da propagandanın karakteristik özelliklerini şu şekilde sıralamaktadır: Diyalog, mesaj içeriği, hedefe yönelik yapı, sosyal grupların katılımı, mantıksal muhakeme, tek taraflı argümantasyon, ikna diyalogu, sonuçlara göre gerekçelendirme, duygusal dil ve ikna edici tanımlar, tartışmacı yaklaşım.¹³ Propagandanın en kapsamlı tanımı ise propagandanın derin bir tahlilini yaptıktan sonra Terence Qualter tarafından şu şekilde yapılmaktadır:

Propagandanın, bir bireyin veya grubun başka bireylerin veya grupların tutumlarını belirleyip biçimlendirmek, kontrol altına almak veya değiştirmek için, haberleşme araçlarından yararlanarak ve bu bireylerin veya grupların belirli bir durum veya konumdaki tepkilerinin kendi

¹⁰ Hadley Cantril, "Propaganda Analysis", **The English Journal**, Vol. 27, No. 3 (Mar., 1938), s. 217.

¹¹ Harold Lasswell, "The Theory of Political Propaganda", **The American Political Science Review**, Vol. 21, No. 3 (Aug., 1927), s. 627-628.

¹² Garth S. Jowett & Victoria O'Donnell, **Propaganda And Persuasion**, Sage Publications, London, 1999, s. 4; 7.

¹³ Douglas Walton, "What is Propaganda, and What Exactly is Wrong with it?", **Public Affairs Quarterly**, Volume 11, Number 4, October 1997, s. 396-400.

*amaçlarına uygun tepkiler şeklinde olacağını umarak giriştikleri bilinçli bir faaliyettir.*¹⁴

Propaganda, örgütlü insan topluluklarının ortaya çıkmaya başladığı ilk zamanlardan bu yana çeşitli içerik, amaç ve yöntemlerle kullanılagelen bir yöntem olmuştur. Topluluk liderlerinin kamuoyu desteği sağlamak, topluluk üyelerinin aidiyetini sağlamak, liderlere mistik görünümünler sunmak ve toplulukların birlikte yaşamak amaçlarını sağlamak temel propaganda amaçları idi.¹⁵ Propagandayı tarihi oldukça eski bir sanat olarak gören Cantril'e göre Atinalı Demosthenes'in Makedonlar için yaptığı söylevlerinde yaptığı bir uygulama iken ilk Hristiyanlığın ilk misyonerleride propaganda yolu ile faaliyetlerini devam ettirmişlerdir.¹⁶

İlk örgütlü propaganda faaliyeti ise 17. yüzyılda Katolik Kilisesinin gide-rek hızlanan Reform hareketleri ile mücadele etmek amacıyla silah dışında başvurduğu bir yöntem olarak kullanması ile ortaya çıkmıştır. Propagandanın bundan sonraki yüzyıllardaki kullanım şekli amaçsal değişikliklere uğrayarak devam etmiştir. Ancak kilisenin propagandaya başvurarak başlatmış olduğu bu yeni çığır, iki önemli sonuca yol açmıştır. İlk olarak bu propaganda, kitleleri yönlendirmek ve kamuoyu oluşturmak isteyen başka propagandacılara örnek bir faaliyet oluşturmuştur. İkinci olarak ise propaganda ile kamuoyunun kontrol edilmesi kolaylaşmış oluyordu.¹⁷ Bu dönemin dinsel mücadeleleri üzerine kurulan propaganda faaliyetleri, teknik gelişime bağlı olarak daha sistematiik ve bilinçli şekilde hazırlanan ikna faaliyetleri haline gelmeye başlamıştır. Bu dönemde propagandacılar hükümetler, toplumlar ya da bireyler değil sistemli organizasyonlar olmuştur.¹⁸

19. yüzyıl ile beraber kitle iletişim araçları propagandanın en önemli unsuru haline gelmiştir. Kitleler bu araçlar vesilesi ile yönlendirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca bu yüzyıl ile beraber artık propaganda modern toplumun bir vazgeçilmezi haline gelmiştir.¹⁹ Lasswell'e göre propaganda eski dönemlerde bir zorbanın şiddet yolu ile uyguladığı geçici bir yöntem iken modern

---

¹⁴Terence H. Qualter, "Propaganda Teorisi ve Propagandanın Gelişimi", Çev. Ünsal Oskay, **AÜSBFD**, C XXXV, S 1-4, 1980, s. 279.

¹⁵ Qualter, a.g.m., s. 257.

¹⁶ Cantril, a.g.m., s. 217.

¹⁷ Qualter, a.g.m., s. 256.

¹⁸ Beyzade Nadir Çetin, "Propaganda Olgusu ve Propagandanın Amerikanlaşması", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C 24, S 2, 2014, s. 248.

¹⁹ Jowett ve O'Donnell, **a.g.e.**, s. 98.

dönemlerde ulaşım ve iletişim ağının gelişimi, yöneten ve yönetilen arasındaki bağıın yaklaşması ile daha çok ikna ve tartışma yöntemi ile işe koşulması olarak değerlendirilmiştir.²⁰ Ancak belki de bu yüzyıl ve beraberindeki gelişmeler propagandanın aynı zamanda hep olumsuz bir anlam içinde anılmasına da sebep olmuştur. En popülerlik kazandığı dönem olan II. Dünya Savaşı sıralarında propaganda, totaliter rejimlerin ideolojilerine bir destek sağlamak ve tek bir ulus devlete yönelik amaçlarını gerçekleştirmek için kullanıldığı yıllar olmuştur.²¹ Bu sebeple iki dünya savaşı sırasında yapılan propaganda faaliyetleri, propagandanın totaliter rejimlerle bütünleşen bir anlam içermesine sebep olmuştur. Böylece propaganda; *belli bir bakış açısını zorlayan bir çıkar grubunun veya örgütün çıktıkları* olarak yorumlana gelmiştir. Propagandayı sınırlar içinde ve genelde olumsuz olarak yorumlayan bu tanımlara karşın bazı yazarlar tarafından propagandanın doğası gereği kötü ya da mantıksız olarak değerlendirilemeyeceği ve metodik ve organize bir söylem türü olarak nitelendirilmesi gereği ifade edilmiştir.²² Allen Wood'da propagandanın iyilik için kullanılabileceğini ancak yozlaştırılmaya da açık bir yapı taşıdığını ifade etmektedir.²³ Nitekim ilk başta *ön yargılı düşünce ve fikirlerin genellikle yalan ve aldatmaca yoluyla yayılmasını sağlamak* olarak nitelendirilen propaganda, zamanla anlam araştırmalarının yapılmasından sonra propagandanın “sadece “kötülüğün” ve totaliter rejimlerin malı olmadığını ve genellikle zeki aldatmacaların ötesinde bir şey olduğunu” ifade etmişlerdir. Böylece propaganda kelimesi “o zamandan itibaren değişerek; sembollerin ve bireyin psikolojisinin manipülasyonu ile üretilen kitlesel “öneri” veya “etki” manasına gelmeye başlamıştır.²⁴

Yukarıda bahsedilen tanımlarından da anlaşılacağı üzere propagandanın en önemli özelliği doğası gereği bilinçli bir tasarım ürünü olmasıdır. Bilinçli bir eylem olarak propaganda da temel amaç kitleye ulaşmak, kitleyi etkilemek ve başarılı bir şekilde kalabalıkların coşkusunu çekmektir. Bu da doğal olarak propagandayı kasıtlı bir eylem türü haline getirmektedir.²⁵ Jowett ve O'Donnell'e göre de propagandanın en önemli özelliği kasıtlı ve bilinçli bir girişim

²⁰ Lasswell, a.g.m., s. 631.

²¹ James Chapman, “Review Article The Power of Propaganda”, **Journal of Contemporary History**, Vol 35(4), 2000, s. 681.

²² Walton, a.g.m., s. 385-386.

²³ Allen Wood, “Propaganda And Democracy”, **THEORIA**, Vol: 31, No: 3, 2016, s. 382.

²⁴ Çetin, a.g.m., s. 27.

²⁵ Walton, a.g.m., s. 388.

olmasıdır. Planlı bir yönerge ile yapılan propagandanın cevap olarak aldığı çıktılar; algısal, bilişsel veya davranışsal boyutlar içermektedir. Bu süreçte kitlenin algıları şekillendirilir ve bu şekillendirme sürecinde dil ve imgeler, poster, slogan hatta mimari araçlar kullanılarak yönlendirmeler yapılır. Onlara göre bu algı operasyonu kişinin inşa ettiği geçmişi, dil ve imaj anlayışlarından kültür boyutuna kadar birçok faktör tarafından etkilenmektedir. Ve propagandacı bu değerler ile yaptığı ilişkilendirme sayesinde kitle üzerinde bir farkındalık yaratmaktadır.²⁶ Lasswell ise propagandanın karakteristiğini ortaya koyarken onun geniş bir amaçlar silsilesi içinde yer alabileceğinden bahsetmektedir. Propaganda örneğin bazen sigara karşıtı olmak gibi dar bir amaç içinde çalışırken bazen daha dağınık amaçlarla ve kurumlar aracılığı ile işlev görebilmektedir. Öte yandan bazı propagandalar, devrimci iken bazısı anti devrimci olabilmekte, kimisi kalıcı ve sürekli iken kimisi geçici süre devam etmektedir.²⁷ Ancak bunların hemen hepsi belirli bir amaç çerçevesinde yürürlüğe konan bir propaganda içermektedir.

Bir amaç etrafında örgütlenen propagandanın en temel ilkelerinden birisi de propagandası yapılan fikir ya da nesnenin toplum tarafından güçlü bir şekilde hissedilen duygu veya tutumla ilişkilendirilmesini sağlamaktır. Yani toplumsal kabul gören duygularla ilişkilendirilen propagandif faaliyetin başarılı olma ihtimali oldukça yüksektir. Bu duygular genellikle vatanseverlik, özgürlük gibi hassas temeller üzerine kurulmalıdır.²⁸ Bu ilişkilendirme yapılırken propaganda birçok disiplinden faydalanmak durumundadır. Propaganda bu ilişki ağını kurarken psikoloji ve sosyoloji ile doğrudan ilintilendirilir ve bu bilimlerin tekniklerinden faydalanır. Tam da bu sebeplerle propaganda bilimsel olmak ve bilimsellik içermek durumundadır. Propaganda kendine has kuralları olan titiz, kesin, test edilmiş kurallar koyan bir nitelik taşımaktadır. Propagandanın iyi bir insan tahlili ve analizi gerektirdiğini belirten Ellul, propagandanın çok yönlü bir eylem olduğunu ve bilimsel kanılar içinde ilerlemesi gerektiğini de ifade etmektedir.²⁹

Propagandayı hem karşıt bir tepki olarak hem de mevcut hakların savunulmasının bir aracı olarak ön plana çıkaran şey kitlelerin mevcut iktidarın

---

²⁶ Jowett ve O'Donnell, *a.g.e.*, s. 8-9.

²⁷ Lasswell, *a.g.m.*, s. 629.

²⁸ Cantril, *a.g.m.*, s. 218.

²⁹ Jaques Ellul, *Propaganda The Formation of Mens's Attitudes*, Vintage Books, A Divison of Random House, New York, 1965, s. 4-5.

yetersizliği ve acizyeti karşısında insiyatif almalarıdır. Her toplum propagandif faaliyetlerinde öncelikle tarihsel verilerden ve geçmişin ortak değerlerinden faydalanma yoluna gider. Bazen de kendi savaş kahramanlarını yaratarak topluma mücadele ivmesi kazandırır. Örneğin Almanlar bunu yaparken kendi tarihlerine dönerek askerlerinin sahip olmasını istediği erdem ve değerleri bu yolla somutlaştırmışlardı.³⁰ Nitekim Ellul'e göre de propagandada başvurulan en önemli araçlardan biri de tarihtir.³¹

Propagandanın diğer bir özelliği de sadece mesajı veren değil mesajı alan tarafında konu hakkında bilgi sahibi olması gerektiğidir. Bir propaganda uzmanı olan Lumley, propagandanın kökeninin ve kaynağının, arkasındaki çıkarların, işlendiği yöntemlerin, yaydığı muhtevanın ve kitlede yarattığı etkilerin neler olduğunun incelenmesi ile propagandanın daha aktif bir hale getirilebileceğini belirtmektedir.³² Bu noktada propaganda ve iknada asıl olan kişi ya da gruba bir önerme sunmak ve bu önermenin onaylanması değildir. Kişiden bu önermeyi desteklemesi, benimsemesi ve pratik olarak bunu eyleme dökmesi beklenmektedir.³³ Bu söylenenlerden hareketle bir eylemin propaganda olup olmadığı konusunda da Qualter, temel olarak şu farkları ortaya koymaktadır:

Herhangi bir edimin propaganda sayılabilmesi için, böyle bir edimin, tutumlar üzerinde kontrol kurması ve belirli eylemlere yol açmayı hedef edinmiş bir kampanyanın içinde yer almış olması gerekir. Bu bakımdan, herhangi bir sözün, kitabın, afişin, dedikodunun, geçit töreninin, serginin, heykel veya tarihsel abidenin, bilimsel bir buluşun, veya istatistik dökümünün, bunlar doğru ya da asılsız, rasyonel ya da irrasyonel de olsa, ancak tutumlar üzerinde kontrol kurmak ve böylelikle bu tutumları değiştirmek isteyen birinin izlediği bilinçli bir eylem siyasetinin gereği olarak yaratılmış veya oluşturulmuş bulunduğu saptanabildikten sonra, bütün bunların propaganda aracı veya materyali oldukları ispat edilmiş demektir.”³⁴

³⁰ Colin Gilmour, “Unmasking the Legion Condor: The Creation of Nazi Germany’s First War Heroes”, **War and Propaganda In the XXth Century**, Ed. Maria Fernanda Rollo, Ana Paula Pires and Noémia Malva Novais, Lisbon, 2013, s. 154.

³¹ Ellul, **a.g.e.**, s. 4.

³² Qualter, a.g.m., s. 277.

³³ Walton, a.g.m., s. 394.

³⁴ Qualter, a.g.m., s. 280.

Öte yandan ilk propaganda tekniklerinin kullanımından şimdiye dek yapılan en önemli devamlılık unsuru propagandanın kişi ya da bireylere değil topluluklara ve topluluk bilincine sahip gruplara yönelik bir uygulama olmasıdır.³⁵ Propaganda tek tek bireylerden çok grupları hedef almaktadır. Bu da daha ziyade propagandanın ideolojik veya siyasal-sosyal bir amaca hizmet etmek amacıyla uygulamaya konulması ile ilgili olmalıdır. Propaganda için temel olan şey hedefini ulaştıracağı bir kitlenin varlığıdır. Bunu yaparken de propagandacı kendisini amaca ulaştıracak her türlü aracı ve yöntemi kullanmaktan geri durmamaktadır. Yani asıl amaç kitlelerin fethidir.³⁶ Cantril'e göre de propagandacıyı başarılı kılan veya toplumsal kabul görmesini sağlayan üç önemli şey vardır. Bunlardan ilki propagandanın kişide uyandırdığı etkidir. Onları bir olgu etrafında örgütleyebilme potansiyelidir. Bilhassa olgulara yüklenen anlamlar ve çağrışımlar bu etkiyi daha da başarılı hale getirir. İkincisi toplumda bireylerin statülerini korumak ve yetkililer ya da uzmanlar karşısında cahil görünmemek için gösterdiği kabul durumudur. Bu kabul, kişiye kendinî iyi hissettirir ve diğerlerinden üstün bir duruma geldiği algısı yaratır. Son olarak ise kişi, anlamadığı ve yeterince bilgi sahibi olmadığı şeyler konusunda kolayca başkalarının yargılarını kabul edebilmektedir.³⁷

Propagandanın başarılı olabilmesindeki diğer önemli etken propagandacının zamanın ruhunu iyi okuyabilmesi ve bunu kitleye iyi aktarabilmesidir. Yani propaganda da iletilen kaynak ve mesaj kadar propagandanın uygulandığı zaman dilimi ve uygulandığı topluluğun niteliği de önem taşımaktadır.³⁸ Propagandanın başarısındaki diğer önemli etken ise propagandacının kişiliği, asıl veya gizli amaçlarının niteliğidir. Propagandacının güçlü kişiliği, toparlayıcı ve birleştirici niteliği de kitle üzerinde etki etmektedir. Ayrıca propagandacı hedeflerine ulaşmak için çoğu zaman daha büyük kitleleri ele geçirmek ister ve bunun için önde gelen bazı şahsiyetleri kullanır. Propagandacı kitlelere hitap etmekle beraber kitleler üzerinde kontrolü sağlayabilmek amacıyla toplumun ya da grupların kanat önderlerini etkileyerek amacına ulaşacağını bilmektedir.³⁹

---

³⁵ Qualter, a.g.m., s. 256.

³⁶ Çetin, a.g.m., s. 243.

³⁷ Cantril, a.g.m., s. 219.

³⁸ Çetin, a.g.m., s. 246.

³⁹ Qualter, a.g.m., s. 286.

Peki propaganda uygulanırken izlenen, takip edilen bir teknik ya da yöntem dizisi var mıdır? Bu soruya yanıt Jowett ve O'Donnell tarafından verilmektedir. Onlara göre bilinen başlıca propaganda teknikleri şunlardır: İzleyici eğilimlerinin belirlenmesi, kaynağın inanılır olması, yüz yüze iletişim kurulması, propaganda yapılacak grubun norm ve değerlerinin dikkate alınması, propagandacının ödül ve ceza uygulaması, iletişim kaynağının tekleşmesi, görsel sembollerin gücü, ortak duyuların aktarımında etkili ve kapsayıcı bir dilin kullanımı, müziğin kullanımı ve duyuların uyarılması (yerel, dinsel ve kişisel duyguların millî ve dinî hassasiyetler içinde uyarımı), kanat önderlerinin propagandaya dâhil edilmesi ve karşı propagandanın yapılması.⁴⁰ Bu hassas noktaların yanında propagandanın beyaz, gri ve siyah olmak üzere üç farklı formu da bulunmaktadır. Buna göre *beyaz propaganda*; doğru tanımlanmış bir kaynaktan gelen ve mesajdaki bilgilerin çoğu zaman doğru olduğu propaganda biçimidir. *Siyah propaganda*, kaynağın ve asıl bilginin gizlenerek propagandanın yalan, aldatma ve sahtekârlıkla yapıldığı, her türlü büyük yalanı içeren propaganda türüdür. *Gri propaganda* ise siyah ve beyaz propaganda arasında bir yerde bulunmakta ve bu propaganda türünde kaynağın doğruluğu çoğu zaman şüphelidir. Yani kaynak doğru olabilir veya olmayabilirde.⁴¹ Bu etkili propaganda türlerine karşı propaganda ile mücadele açısından yöntemler öneren Miller ise üç mücadele yönteminden bahsetmektedir. Bunlardan ilki yapılan propagandayı baskılamaktır. İkincisi karşı bir propaganda yapmak ve son olarak yapılan propagandayı analiz etmek diğer karşıt propaganda yöntemleri olarak belirlenmiştir.⁴² Miller bunun yanı sıra propagandanın akla değil duygulara seslendiğini belirterek propaganda tekniklerini şu şekilde sıralamaktadır:

Ad Çağırma adı verilen teknik ile propagandacı nefret ve korkulara hitap ederek herhangi bir temellendirme yapmadan kişiyi net bir yargıya götürür. *Parıltılı Genellemeler* ile propagandacı, erdem esasına uygun olarak kendini tanımlar ve sevgi, cömertlik ve kardeşlik duygularına hitap etmeyi amaçlar. Burada Miller, özgürlük, onur, demokrasi gibi kelimelerin kullanılması ile bütün iyilerin bu uğurda mücadeleye geçeceğini düşünmektedir. *Aktarım* ile bir birey, grup ya da değerini iyi veya kötü özelliklerini bir hedef kitleye kabul ettirme amacını taşır. Burada propagandacı saygı duyulan şeylerin prestiji ya

⁴⁰ Jowett ve O'Donnell, **a.g.e.**, s. 299-306.

⁴¹ Jowett ve O'Donnell, **a.g.e.**, s. 16-20.

⁴² Miller, **a.g.m.**, s. 27.

da yaptırımını kullanarak kabullendirme yapar. Diğer propaganda tekniği ise *referanstır*. Propagandacı kitlelerin liderleri takip ettiği düşüncesi ile onların mektup veya konuşmalarını referans alır ve kitleyi etkilemeye çalışır. *Sokak-taki Adam* yöntemi ise çoğunlukla propagandacılar tarafından kullanılan hedef kitlenin güvenini kazanmak için onlar gibi sıradan görünmek amacıyla yaptıkları propagandadır. Sokak dilini kullanan liderler, halka ortalama bir görüş sunduklarını ifade etmek isterler. *Kasıtlı Muğlaklık* tekniğinde propagandacı gerçeğin az bir kısmını sunar ve tamamını saklayarak kitleyi gerçeği analiz edemeden belli belirsiz sözlerle geçiştirmeyi hedefler. *Tren* tekniği ile hedef kitleye *herkes yapıyorsa hata olmaz* denmekte ve algı yönlendirmesi yapılmaktadır.⁴³

Bu detaylandırılmış tekniklerin yanı sıra İkinci Dünya Savaşı yıllarının en önemli siyasi figürlerinden biri olan Goebbels'in propaganda ilkeleri de propagandanın uygulama sürecini açıklayan başat ilkeler özelliğindedir. Goebbels'e göre ilk olarak propagandacı ilgili olduğu dönemin olayları hakkında ve kamuoyu hakkında bilgi sahibi olmalı ve ayrıca propaganda sadece bir makam ya da kurum tarafından yani tek bir merkezden yönetilmelidir. Ayrıca propaganda yapılacak eylemin olası sonuçları da daha baştan hesaplanmalıdır. Keza ona göre *bir propagandacı için olacak bir olayı planlamak, olmuş bir olayı rasyonelize etmekten* daha kolaydır. Propaganda, düşman devletlerin politikalarını ve eylemlerini etkileyebilecek ve aynı zamanda kitle veya dinleyicinin dikkatini çekecek bir iletişimasyon ile yayımlanmalı ve yapılmalıdır. Goebbels'e göre propagandacı düşmanın prestijini bozmak ve kendi amaçlarına yarayacağını düşündüğü düşman propagandasından elde edilen materyalleri kullanabilir. Prestijli liderlerin propagandayı daha işlevsel hale getirebileceği ve propagandanın zamanının iyi belirlenmesi gereği ise diğer ilkeler arasındadır. Zaman konusunda detayda veren Goebbels, propagandanın düşman propagandasından daha önce kitleye ulaşması ve propaganda kampanyasının *optimum an'da* başlaması gerektiğini de belirtir. Öte yandan propaganda sırasında kullanılan dilinde önemli olduğunu belirten Goebbels, kitlenin propagandadan önce sahip olduğu tepkiyi kullanması gerektiği, kolayca öğrenilebilir bir formada ve geri-tepici olmayan, uygun zaman ve durumlarda tekrar tekrar kullanılması gereğinden bahseder. Bir yenilgi

---

⁴³ Clyde R. Miller, "The Techniques of Propaganda From "How to Detect and Analyze Propaganda", 1939, <http://www.bxscience.edu/ourpages/auto/2010/5/10/56085562/propaganda.pdf>, s. 27-29.

durumunda ortaya çıkabilecek durumun ısrarla vurgulanması, halkın tek başına gidermeyeceği endişeleri hafifletmelidir. Ayrıca Goebbels, hayal ve umut kırıklığı yaşayan kitlelerde hayal kırıklıklarının azaltılması yönünde çalışmalar yapılması gerektiğini savunur.⁴⁴

2. Millî Mücadele Döneminde Ulusal ve Yerel Kongre Yapılanmalarının Propagandif Bir Yöntem Olarak Analizi

Kongre sözcüğünün tam olarak neyi içerdiği ve neyi yansıttığı konusu propagandif bir faaliyet olarak betimlenmesini de önemli kılmaktadır. Kongre kavramı ilk olarak Meşrutiyet döneminde Türkçeye girdiği tahmin olunan ve Millî Mücadele boyunca herhangi bir gaye için yapılan toplantıları ifade eden bir kavram olarak kullanılmıştır.⁴⁵ Bir toplantı olması niteliğinin yanında sivil bir direniş hareketi olarak tasvir edilmesi de kongre kavramı üzerindeki belirsizliği göstermektedir. Bununla birlikte Bülent Tanör tarafından kongre yapılanmaları, mevcut dönemde İstanbul Hükümetinin hükümet etmek fonksiyonlarındaki eksiklikleri (vergi salma, asker toplama) tamamlaması nedeniyle *yerel kongre iktidarları* olarak nitelendirilmiştir.⁴⁶ Bu kanı kongre yapılarının işgalin ortaya çıkardığı yeni durumda direnişin örgütlenmesi ve devletin işlevlerine sahip çıkılması için ortaya çıktığını savunmaktadır. Ancak bu toplantı ifadesi olarak kongrelerin sadece Anadolu'da değil başka coğrafyalarda da düzenlendiği bilinmektedir.⁴⁷

Millî Mücadele Döneminin en önemli icra kanalları olarak dikkat çeken kongreler ile yine bu dönemde sıklıkla başvuru olan bir yöntem olarak toplantılar arasında bir fark olduğu da dile getirilmektedir. Buna göre özellikle işgalden sonra hemen her noktada ortaya çıkan toplantılar ile kongreler arasındaki en önemli fark, katılımcıların ve yöneticilerin niteliğinde gizliydi. Toplantılar halka açık olarak yapılan ve kongrelerden önce gerçekleştirilen yapılar iken kongreler, ileri gelen ve seçilmiş temsilcilerin düzenlediği yapılanmalar olarak tanımlanmaktadır.⁴⁸ Yani kongreleri daha önemli kılan şey daha geniş

⁴⁴ Detaylı bilgi için bk. Leonard W. Doob, "Goebbel's Principles of Propaganda", **The Public Opinion Quarterly**, Vol. 14, No. 3, (Autumn, 1950).

⁴⁵ Enver Konukçu, **Alaşehir Kongresi (16-25 Ağustos 1919)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2000, s. 55.

⁴⁶ Zeki Arıkan, "Millî Mücadele'de Balıkesir", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S 24, Kasım 1999-200, s. 471.

⁴⁷ Tekeli-İlkin, **a.g.e.**, s. 169.

⁴⁸ Mücteba İlgürel, **Millî Mücadele'de Balıkesir Kongreleri**, Atatürk Araştırma Merkezi, İstanbul, 1999, s. 93.

çapta kararlar alabilmesi ve bu kararların seçilmiş delegeler eliyle gerçekleştirilmesidir. Kongre olarak tanımlanan toplantıların araştırmaya konu olan kısmı, cemiyet ve derneklerin kapsamını aşan bölge ya da ülkeye dair kararlar alan ve kısmen kalıcı nitelik gösteren yapılanmalar olması sebebiyledir.⁴⁹ Bu yapılar basit birer toplantı niteliğinden ziyade sivil direnişi örgütleyen karar alıcı bir mekanizmaya da sahip olmaları nedeniyle propagandif bir yöntem olarak değerlendirilmiştir.

Kongrelerin propagandif bir faaliyet olarak nitelenmesi içinde temel dayanak hem kongrelerin ortaya çıkış gerekçeleri hem de kongrelerin yürütücüsü konumunda bulunan kitlelerin niteliğidir. Kongre hareketlerinin bir sivil hareket ortaya çıkış koşulları ya merkezi siyasal otoritenin zayıflaması ve işlev görememe konumuna gelmesi ya da sivil direnişi başlatacak toplumsal grupların çıkarlarının zedelenmesi durumunun oluşmasını gerektirmektedir.⁵⁰ Kongrelerin ortaya çıktığı koşullar ülkenin işgal tehdidi ile karşı karşıya olduğu ve buna tepkisel bir duruş sergileyecek bir devlet icrasının bulunmadığı zaman dilimidir. Yaklaşan tehlikenin varlığı ve kendi var olma riskleri kitlelerde oluşmaya başlayan kıpırdamayı ortak bir ses haline getirecek düzenleyici bir güce ihtiyaç duyurmaktaydı. Bir varoluş gayesi ile ortaya çıkan kitlelerin kongreleri düzenleyici ve birleştirici bir unsur olarak gördükleri muhakkaktır. İlk olarak küçük toplantılar şeklinde yapılmaya başlanan örgütlenme faaliyetleri, kongreler ile resmî ve temsil gücü yüksek bir yöntemi gündeme getirmiştir. Kongreler, bu noktada kitleleri derleyip toparlama ve bir tepki oluşturmak amacıyla başvuru dışındaki ilk etkili propagandif yöntem olmuştur. Kitleler silaha başvurmadan evvel yasal ve meşru yönden hem bir ittifak kurmak hem de kamuoyuna bu tepkiyi sunma amacında olmuşlardır. Bu noktada Tanör'ün tanımıyla kongreleri meşru bir devlet icrası altında kurulan meclislerin yokluğunda ortaya çıkan meşveret amacını güden, tartışma ve görüşmelerin yapıldığı toplantılar olarak nitelendirmek yerinde olacaktır.⁵¹

Propagandanın en önemli özelliği onun bilinçli ve kasıtlı bir eylem olarak planlanması ve yürütülmesidir. Yani propaganda zor kullanmadan kendi koşullarını yaratmak durumundadır. Kongrelerin ortaya çıkış süreci de

---

⁴⁹ Bülent Tanör, *Türkiye'de Yerel Kongre İktidarları (1918-1920)*, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, 1998, s. 20.

⁵⁰ Tekeli-İlkin, *a.g.e.*, s. 51.

⁵¹ Tanör, *a.g.e.*, s. 27.

kongrelerin doğal bir propaganda yöntemi olarak devreye sokulmasını sağlamıştır. Ancak bu durum kongreleri, amaçsız ve plansız bir faaliyet olarak yürütülmesi anlamına getirmemiştir. Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin kurulmasıyla ortaya çıkan millî irade, bilhassa devletin girdaba düştüğü Mondros Mütarekesi'nden sonra adeta Anadolu da bir iktidar boşluğunu doldurmuş ve başlayan işgallere karşı kendi haklarını bölgesel olarak savunmaya başlamışlardır. Bu amaçla kurguladıkları kongreler, ulusal iradenin canlandırılması için bilinçli ama zor kullanmadan yapılan toplantılar olmuştur. Bu noktada Millî Mücadele Döneminin iktidar boşluğunda her biri kendi bölgesinde kendi gelecek kaygılarının bir yansıması olarak ortaya çıktığı görülen kongre yapılanmalarının aynı zamanda bilinçli ve kasıtlı bir propagandif eylem olarak ele alınmasında bir sakınca olmayacaktır. Keza propagandanın en temel gerekliliklerden biri bir kamuoyu desteği arama isteğinin sonucunda ortaya çıkmış olmasıdır. Kitlelere önem verilmeyen dönemlerde korku ve şiddetle susturma yöntemlerinin işe koşulduğu görülürken zamanla kitlelere dayanarak ve kitle desteğini alarak yapılan propaganda türü daha çok önem kazanmıştır. Aynı zaman diliminde ortaya çıkmış olan Sovyet Devriminin de kitlelere ve halka dayanan bir özellik göstermesi Anadolu'da ortaya çıkan kongre yapılanmalarına da bir teşvik gücü kazandırmıştır.⁵²

Millî Mücadele'nin henüz başlangıcında da bir kamuoyu oluşturmak ve karşı propaganda geliştirmek için gerekli ortam ve atmosferin oluşmadığı görülmektedir. Savaş sonrasında halkın kapıldığı gelecek endişesi ve ümitsizliğin yanında işgale uğramayan bölgelerdeki halkta oluşan ilgisizlikte bu ruhu göstermek açısından önemlidir. Öte yandan İttihatçı subayların ülkeyi getirdiği durum nedeniyle İttihatçılara şüphe ile bakılması ilk etapta bu şüphelerin giderilmesi gereğini ortaya koymaktaydı. Basın-yayın, haberleşme kanallarının yetersizliği de diğer bir ilgisizlik sebebiydi.⁵³ Kongreleri devreye sokan en önemli fiili harekette tamda böyle bir zaman diliminde ortaya çıkan Ermeni ve Yunan işgal ve hareketleri olmuştur. Protesto ve mitingler ile başlayan karşıt tavır, silahlı mücadeleyi göze alacak şekilde devamlılık sağlamıştır.⁵⁴ Ancak bölgesel bir tepki ile başlayan ve karşı propaganda olarak gelişen kongreler, buna rağmen bütün ulusa ve ülkeye yönelik bir kurtuluşu sağlamayı

⁵² Tekeli-İlkin, *a.g.e.*, s. 169.

⁵³ Emine Kısıklı, "Sivas Kongresi'nin Millî Mücadelede Kamuoyu Oluşturulması Açısından Önemi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C.I, S 1 (1988), s. 31.

⁵⁴ Tanör, *a.g.e.*, s. 34.

hedeflemiştir. Örneğin Batı Anadolu Kongrelerinde alınan asli karar *Şark ve Garbın maksad-ı gayesi, istihlas-ı vatan ve temini istiklaldir* ifadesi ile belirlenmiştir.⁵⁵

Kongre yapılanmalarının esas ortaya çıkışı merkezi bir iktidarın varlığını kaybetmiş olması ve kendi bölgelerinde ortaya çıkan Ermeni ve Yunan tehditlerine karşı koyabilecek kurumların yokluğu ya da zayıflığı karşısında inisiyatif almalarıdır. Nitekim Dursunoğlu'nun Erzurum Kongresi sırasında okuduğu raporda bunu açıklar niteliktedir. *Vilâyât-ı Şarkiyede Yapılan Propagandalar ve Hedefleri* başlığını taşıyan bu raporda Doğu Anadolu'da yapılan propagandanın başlıca üç kaynaktan beslendiği ifade edilmiştir. Buna göre bu dönemde propaganda 1-Ermeni Propagandası, 2-Avrupalıların telkinleri, 3-İkbâl peşinde koşan bazı kimselerin çalışmalarından oluşmaktadır. Bu raporda detaylı şekilde yapılacak karşı propagandanın dayandırılacağı tarihi kökler belirlenmiş, temel esasları sunulmuş ve özetle Doğu Anadolu'daki toprak bütünlüğünün savunulacağı ifade edilmiştir.⁵⁶ Anadolu ve Trakya'da yerel kongreleri tetikleyen en önemli sebeplerde yine ortaya çıkan bu merkezi otorite boşluğunun kapatılmak istenmesi ve bölgesel savunma gereğinin ortaya çıkmış olmasıdır.⁵⁷ Batı Anadolu Kongrelerindeki bölgesel toplanma amacının millî bir dil ile bütünleştirildiği de görülmektedir. Keza İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyetinin başlattığı bu kongreler silsilesi içinde yer alan 2. Balıkesir Kongresi'nin kongrenin toplanma amacı ve gayesini açıkladığı maddesi oldukça net ve kesin bir amaca işaret etmektedir. Buna göre asli amaç vatani kurtarmaktır. Bunun yanı sıra kongre metinlerinde kullanılan millilik ifadesi de bu ulusal amacı bütünleyen bir yaklaşım içermektedir. Kongrenin ilk maddesi bu *kongre millîdir* ifadesini içerirken Balıkesir Kongresinde seçilen Heyet-i Merkeziye'nin görevi de *Millî Hareketi* idare etmek olarak belirlenmiştir.⁵⁸

İşgal bölgelerinde karşıt tepki oluşturması beklenen bürokrasi, ordu ya da belediye gibi kurumların yokluğu ya da iş göremez durumda olmaları sıradan

⁵⁵ İlgürel, a.g.e., s. 103; Konukçu, a.g.e., s. 220.

⁵⁶ Rahmi Çiçek, "Erzurum Vilayet Kongresinde Alınan Kararlar ve Etkileri", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S 7, 1991, s. 516-517.

⁵⁷ *Anadolu ve Rumeli'de Gerçekleştirilen Ulusal ve Yerel Kongreler ve Kongre Kentleri Bibliyografyası, C3 Yerel Kongreler (İzmir, Balıkesir)*, T.B.M.M. Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınlan, No: 61, Ankara, Kasım 1993, s. 22.

⁵⁸ *Anadolu ve Rumeli'de Gerçekleştirilen Ulusal ve Yerel Kongreler ve Kongre Kentleri Bibliyografyası, C 3 Yerel Kongreler (İzmir, Balıkesir)*, s. 23.

halkın toplantılar yapmak yoluyla örgütlenme yollarını açmıştır.⁵⁹ Kongre yapılanmalarını harekete geçiren en önemli güç bu sıralarda Anadolu’nu hemen her noktasında ortaya çıkmış olan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri olmuştur. Bu cemiyetler dernekler şeklinde örgütlenen, bölgelerinin çıkarını korumak için barışçı yollardan çözüm üretmek amacındaydılar. Bunu yaparken en önemli argümanları ise Wilson Prensiplerinin Türklerin çoğunlukta buldukları bölgelere hâkimiyet alanı sunan maddesiydi.⁶⁰ Kongrelerin yaptığı temel propaganda da kurtuluş reçetesi öne süren ve kitlelere yol gösteren bir önergeydi. Bu propagandanın kasıtlı ve bilinçli olarak ortaya koyduğu ve savunduğu temel şey vatanın topyekün kurtarılması hedefi olmuştur. Mustafa Kemal’in henüz Samsun’a çıktığı sıralarda dile getirdiği ve İstanbul Hükümetine gönderdiği raporda yer alan en önemli hedefte de *Millet birlik olup, millî hâkimiyet esasını ve Türklük duygusunu hedef edinmiştir* denmektedir.⁶¹ Yapılacak propagandanın tek amacı da bizzat Mustafa Kemal’in ifadeleri ile de şu şekilde dile getirilmektedir:

*Efendiler, bu vaziyet karşısında bir tek karar vardı. O da hakimiyeti milliyeye müstenit, bilakaydüşart müstakil yeni bir Türk Devleti tesis etmek! İşte daha İstanbul’dan çıkmadan evvel düşündüğümüz ve Samsun’da Anadolu topraklarına ayak basar basmaz tatbikatına başladığımız karar, bu karar olmuştur.*⁶²

Faaliyetin bilinçli bir maksat taşıdığı aynı şekilde Atatürk’ün şu ifadelerinden de anlaşılabilir:

Tatbikatı bir takım safhalara ayırmak ve vakayi ve hadisattan istifade ederek milletin hissiyat ve efkarını ihzar eylemek ve kademe kademe yürüyerek hedefe vasıl olmaya çalışmak lazım geliyordu. Nitekim öyle olmuştur. Ancak dokuz senelik efil ve icraatımız bir silsile mantıkiye ile mütalaa olunursa ilk günden, bugüne kadar takip ettiğimiz istikameti

⁵⁹ Tanör, **a.g.e.**, s. 53.

⁶⁰ Sabahattin Selek, **Millî Mücadele Ulusal Kurtuluş Savaşı**, C 1, Milliyet Yayınları, s. 141; Mazhar Müfit Kansu, **Erzurum’dan Ölümüne Kadar Atatürk’le Beraber**, I. Cilt, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2009, s. 175.

⁶¹ Mesut Çapa, “Millî Mücadele Döneminde Millî Egemenlik Düşüncesinin Gelişimi”, Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi ile Karadeniz Teknik Üniversitesinin ortaklaşa düzenlediği “Atatürkçü Düşünce İçinde Millî Egemenlik Kavramı” Panelinde sunulmuştur, 17 Nisan 1966, s. 1256.

⁶² Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, 1919-1920, C 1, Millî Eğitim Basımevi, Ankara, 1987, s. 12-13.

*umumiyenin ilk kararın çizdiği hattan ve teveccüh eylediği hedeften asla inhiraf eylememiş olduğu kendiliğinden tebarüz eder.*⁶³

Kongreler propagandaya yönelik bir faaliyet olarak başvuru en aktif ve en sistemli hareket olarak işe koşulurken, aynı zamanda bu amaçların ve hedeflerin daha geniş kitlelere ulaştırılması amacıyla kanaat önderlerinin desteğine ihtiyaç duymuştur. Kongre yapılanmalarının dikkat çeken en önemli özelliklerinden biri de dayandıkları temel yapı olan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin kitle yapısı ve özellikleridir. Bu kitle genellikle yörenin ileri gelen temsilcileri olmuş ve onların insiyatifleri ile kongreler gerçekleştirilmiştir. Bunun yanı sıra cemiyet üyelerinin yaşlı kimselerden oluşması, halkın itimadını kazanmak amacı ile desteklenmiştir.⁶⁴ İşgaller karşısında ilk kaygılanan kesimler, şehir ya da yörenin ileri gelenleri yani eşraf denilen kesimleri olmuş ve örgütlenme anlamında ilk harekete geçenlerde onlar olmuştur. Bu durum doğal olarak kongre yapılanmalarının bel kemiğini de bu kesimlerin oluşturmasına yol açmıştır. Nitekim Erzurum Kongresinden evvel kongre toplanması konusunu görüşmek üzere iki özel toplantı tertip edilmiş ve bu toplantılardan ilki şehir ileri gelenlerinin fikirlerini almak üzere ulema, asker, devlet memuru ve ileri gelenlerin katılımı ile ikincisi ise halk ve esnafın katılımı ile gerçekleştirilmiştir.⁶⁵ Batı Anadolu’da da eşraf ağırlıklı bir kongre yapılanması dikkat çekerken diğer bölgelerdeki kongrelerden farklı olarak sivil temsilcilerin daha yoğunlukta olduğu görülmektedir. Balıkesir Kongresi sırasında katılımcıların neredeyse tamamının sivil kökenli ve eşraf temsilcisi olduğu bilinmektedir.⁶⁶ Yine İzmir’de Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyetinin düzenlediği kongreye İzmir, Aydın, Manisa, Balıkesir, Muğla ve Denizli’den olmak üzere katılanlar içinde 37 Belediye Başkanı, 37 Müftü ile birçok Belediye Meclisi Üyesinin bulunması önemlidir.⁶⁷ II. Balıkesir Kongresine katılan 48 delege-den sadece 3’ü sivil-asker bürokrat iken 5’i din adamı, 40’ı ise eşraftan oluşmaktadır. Bu durum bölgenin sosyo-ekonomik yapısının eşrafa dayanması ile

⁶³ Atatürk, a.g.e., s. 14-15.

⁶⁴ Zeki Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü I (Açıklamalı Kronoloji) Mondrostan Erzurum Kongresine (30 Ekim 1918-22 Temmuz 1919)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1993, s. 164.

⁶⁵ Çiçek, a.g.m., s. 1516.

⁶⁶ Tuncay Ercan Sepetçioğlu, “Millî Mücadele Döneminde Hacim Muhittin (Çarıklı) Beyin Batı Anadolu’daki Faaliyetleri”, **Studies Of Ottoman Domain**, C 5, S 8, Şubat 2015, s. 57.

⁶⁷ İbrahim İnci, “Millî Mücadele Yıllarında İzmir-Balıkesir Ekseninde Oluşan Kongre Siyasal İktidarlarının Millî Egemenliğe Dayalı Demokratik Yapıları”, **Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C 15, S 1, Mart-2017, s. 459.

ilgili görünmektedir.⁶⁸ Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin kuruluşu sırasında da Erzurum'un önemli hukukçu, doktor, baytar, öğretmen ve subay kesimleri ile temas kurulmuş ve bu kesimlerin harekete katılması istenmiştir. Nitekim kongreye katılanlar arasında da ulema, asker, aydın, memur ve eşraftan temsilciler olduğu bilinmektedir.⁶⁹ Alaşehir Kongresi katılımcılarının da çoğunlukla eşraf ya da idari temsilcilerden oluştuğu görülmektedir.⁷⁰

Eşraf ve ileri gelenlerin bu şekilde mücadele içinde aktif şekilde yer alması hem mücadelenin seyirini olumlu yönde etkilemiş hem de cephelerdeki bazı levazım ihtiyaçları açısından kolaylıklar sağlamıştır. Örneğin Batı Anadolu'da teşkil olunan gönüllü silahlı direniş güçleri ilk günlerde mali kaynağa fazlaca ihtiyaç duymamıştır. Çünkü o dönemde silah altında bulunan askerî birlikler, efeler ve çeteleri, birlik kurarak direnişe katılan eşraf, köy ve kasabalıların oluşturdukları kuvvetler ya doğrudan silahlarıyla harekete katılmakta ya da askerî depolardan kendilerine silah dağıtılmaktadır. Beslenme meselesi de doğrudan doğruya silahlı güçleri oluşturan yerlerce çözümlenmektedir. Cephedeki kuvvetlerin artması sonucu düzensizlik meydana gelmiş, bunların beslenmeleri, sevk ve idareleri için de kongreler toplanmıştır. Bu kongrelerin bir amacının da çeteciliğe karşı çıkılarak, hareketin merkezileştirilip, yaygınlaştırılması ve disipline edilmesi olduğu anlaşılmaktadır.⁷¹

Kongreleri oluşturan tabana bakıldığında tek amaç etrafında örgütlenen bir kitlenin varlığı göze çarpmaktadır. Propaganda da temel amaçlardan biri de farklı kanaat sahibi de olsa bütün toplum kesimlerinin kongreler sırasında emperyal güçlere karşı ortak bir mücadele içinde bulunmasıdır. Bazı eşraf kesimlerinin mali kaygılarla bu mücadeleye önderlik ettiği bilinmektedir. Bununla birlikte asıl gayenin *vatanın kurtuluşu* olarak belirlendiği muhakkaktır. Kongrelerde her kesimin temsil edilmesi ve ortak bir kaygı ile hareket etmesi amaçlanmıştır. Balıkesir'de kongre öncesinde düzenlenen *Okuma Yurdu Toplantısına* kimlerin katılması gerektiği konusunda yapılan görüşmede siyasi düşünce farkı (itilafçı, ittihatçı veya müstakil) olmaksızın şehir ileri gelenlerinin

⁶⁸ Tekeli-İlkin, **a.g.e.**, s. 171.

⁶⁹ Cevat Dursunoğlu, **Millî Mücadelede Erzurum**, Erzurum Kitaplığı, İstanbul, 1998, s. 27; 44; Veysi Akın, "Erzurum Kongresinin Hazırlık Safahatı: Mekân, İaşe ve Barınma Meselesi", **BELGİ**, S 8, Yaz 2014/II, s. 1011.

⁷⁰ Konukçu, **a.g.e.**, s. 58-70.

⁷¹ Ahmet Emin Yaman, "Anadolu'daki Kongre Kararlarında Silahlı Direniş Güçlerinin Mali Finansmanı İle İlgili Hükümler", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, C 1, S 1, 1988, s. 89.

katılması kararı alınmıştı.⁷² Ancak bu konudan istisna tutulan en önemli nokta İttihatçı kimliğe sahip olanların kongrelerden uzak tutulması fikri olmuştur. Bilhassa bu konunun İstanbul Hükümeti tarafından sürekli olarak dile getirilmesi ve Anadolu’da başlayan bu hareketin İttihatçılığı yeniden diriltilmesi çalışması olarak değerlendirilmesi, Mustafa Kemal ve kongre üyeleri açısından bir sorun olmuştur. Özellikle bu dönemde Anadolu’da İttihat ve Terakki aleyhine bir tutumun olması hareketin meşruiyeti açısından bu konunun fazlasıyla önemsenmesine sebep olmuştur. Erzurum Kongresi sırasında kongre üyelerinin itttihatçılar aleyhinde fikir ve tutumları ve ayrıca Raif Efendi’nin itttihatçı olduğu iddiası ile kürsüden indirilmesi de bu konudaki tahammülsüzlüğü göstermesi bakımından önemlidir. Aynı şekilde Sivas Kongresi başlarken tartışılan en önemli konulardan biri de yine İttihatçı olunmadığına dair kongre delegelerinin yemin etmesinin sağlanmasıdır. Bir yemin metni hazırlanarak kongre üyeleri İttihatçılıkla ilişkisi bulunmadığına dair yemin etmişlerdir.⁷³ Bu hareket toplum nazarında psikolojik bir rahatlık sağlanmasını amaçlamıştır.

İttihatçılık haricindeki bütün unsurların ya da fikirlerin tek bir amaç uğrunda birleştirildiği ve tek hedefin ülkenin kurtuluşu olduğu açıkça kongreler sırasında dile getirilmiştir. Alaşehir Kongresi’nin açılışı sırasında kongre reisi tarafından dile getirilen ilk husus harekât hakkında yapılan en büyük iddianın itttihatçı olduğu yönündedir. Buna göre Reis Hacim Muhittin Bey ilk olarak bu konunun açıklığa kavuşturulmasını ister ve bu iddianın nefretle reddedilerek kongrenin her türlü fırkacılıktan uzak durduğu, *kongrece de esasen gerek fırkacılık ve gerek mesalik-i saire ve gerekse çeteciliğin merdud olduğu* ifade edilmiştir. Aynı karar daha evvel düzenlenen Balıkesir Kongresince de alınmıştır.⁷⁴

Mustafa Kemal’in bazı şahsi çabalarının da millî hareketi bütünleştirmek ve bütün kitleleri birleştirmek açısından önemli olduğu görülmektedir. Mustafa Kemal bu ulusal hareketi kongreler aracılığı ile kişisel değil kitlesel bir hareket haline getirmeyi amaçlamıştır. Erzurum Kongresinin asıl gayesinin *kongreleri mahalli ve mevzii bir kongre ölçüsünden çıkarıp memleket çapında*

---

⁷² İlgürel, a.g.e., s. 62.

⁷³ Emine Kısıklı, “Millî Mücadele Başlangıcında, Mustafa Kemal Paşanın Millî Hareketi, İttihat ve Terakki Faaliyetlerinden Uzak Tutma Teşebbüsleri”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S 5, C 2, 1990, s. 122-123.

⁷⁴ Konukçu, a.g.e., s. 89; mad:3; İlgürel, a.g.e., s. 103; Tekeli-İlkin, a.g.e., s. 57.

vatan ve milletimizin istihlası yolunda hayati kararlar ittihaz edecek bir büyük millî hadise haline sokmak olduğunu ifade etmiştir.⁷⁵ Millî irade kavramı ile kongreler sırasında hem bu hareketi merkezi bir organa dayandırarak kurum-sallaştırmış hem de kitleleri kendi liderliğine bağlamayı başarmıştır. Bu sebeple toplumu bu mücadeleye katmak amacıyla toplum tarafından sevilen ve kabul gören kanaat önderleri, aşiret reisleri, din adamları ve siyasilere ulaşarak onlar aracılığı ile kitleleri kazanmayı hedeflemiştir.⁷⁶ Bu amaçla Mustafa Kemal'in bizzat bazı aşiret reislerine mektup yazdığı bilinmektedir. 13 Ağustos'ta, Bitlis'de Küfrevizade Şeyh Abdübakî Efendi'ye, Şırnaklı Abdurrahman, Derveşli Ömer, Muşaslı Resul ağalara, Bitlis Eski Mebusu Sadullah, Şeyh Mahmut, Nurşinli Şeyh Ziyaeddin efendilere ve Garzan'da aşiret reisi Cemil Çeto Bey'e Şarki Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tüzüğü ile Kongre sonunda yayınlanan Beyanname'yi göndererek, millî içerikli ifadelerle bölgelerinde teşkilat kurmalarını istemiştir. Hatta Kazım Karabekir gibi bazı kumandanların *cahil ve basit* kişilere bu kadar önem verilmesini anlamlandıramadıklarını da ifade etmektedir.⁷⁷ Kitlelerin propagandif faaliyete bu şekilde davet edilmelerinin yanı sıra kongrelerde yeterli halk temsilini sağlamak adına da önemli atımlarda bulunulmuştur. Bu amaçla kongrelerden hemen evvelde bu fikir beyan edilmiş ve en azından temsil noktasında Anadolu'nun bütün bölgelerini temsilen her ilden üçer temsilcinin düzenlenecek büyük kongreye yani Sivas Kongresine katılması istenmiştir.⁷⁸ Mustafa Kemal'in bu hareket tarzı toplumda artan tepkiler sonucu millî irade kavramını tamamen halka mal etmeyi ve fikirlerini genelleştirme fikrinden doğmuştur.⁷⁹

Yürütülen propagandanın liderliği ve liderin söylemleri de kongrelerin içeriğine yeni bir anlam kazandırmaktadır. Her propaganda faaliyetinin bir kişi ya da grup tarafından yürütülmesi ve yönlendirilmesi gerekmektedir. Bu hem yürütülecek propagandaya bir merkezilik katması hem de belirlenecek siyaset konusunda ortaya çıkabilecek çok başlılığın önüne geçmek açısından önem taşımaktadır. Kongre yapılanmalarının ortaya çıkış gayesindeki vatanın

⁷⁵ Kansu, a.g.e., s. 43.

⁷⁶ Servet Avşar, **Millî Mücadelede Propaganda Faaliyetleri (1918-1923)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Isparta, 2010, s. 77.

⁷⁷ Selek, a.g.e., s. 160-161; Goloğlu, **Erzurum Kongresi**, s. 258-259.

⁷⁸ Timuçin Faik Ertan, "Mütareke Dönemi: Mondros Mütarekesi'nden Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne", **Millî Mücadele'de Pozantı ve Pozantı Kongresi**, Ed. Yusuf Delikoca, Ankara Dizgievi, Pozantı, 2011, s. 60.

⁷⁹ Sina Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele**, C I, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1998, s. 424-425.

kurtuluşu parolası temelde hedefte birlik durumunu ortaya koymaktadır. Ancak hareketin hem doğru kanallara iletilmesi hem de doğru merkezlerden yürütülmesi ve aynı zamanda propagandanın yürütücüsü olarak muhatabının belli edilmesi önem taşımaktaydı. Kongre hareketleri kendiliğinden ve halk içinden doğan hareketler olarak birbirinden bağımsızca ve habersizce ortaya çıkmışlardı. Bu noktada Mustafa Kemal'in propagandanın liderliğini ele alması konusu yeni bir gündem oluşturmaktaydı. Keza doğmuş olan millî harekete Samsun'dan katılarak ağırlığını koyan Mustafa Kemal'in bir temsil ekibi aracılığı ile bu liderliği üstlendiği görülmektedir. Sivas Kongresi sırasında bütün Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri adı ile birleştirilmesi ve idari olarak Heyet-i Temsiliye'ye bağlanması ile tam anlamıyla merkezi bir teşkilat kurulmuş olmaktadır. Nitekim Sivas Kongresi sonrasında Anadolu ve Rumeli'nin hemen her yanından gelen tebrik ve bağlılık telgrafları, başsız teşkilata klavuzluk etmek ve düzen sağlamak adına Heyet-i Temsiliye'ye bu misyonu vermiştir.⁸⁰

Propagandanın toplumun önemli kesimlerine ulaşarak yapılması konusunda daha evvelden doğan bir millî iradenin varlığını biliyoruz. Mustafa Kemal bu sıralarda Havza'dan Müdafaa-i Hukuku Milliye ve Reddi İlhak Cemiyetlerinin temsilcilerine gönderdiği tamimde bu cemiyetlerin henüz kurulmadığı yerlerde de belediye heyetlerinin sadrazam ya da doğrudan padişaha telgrafnâmelerle başvurarak millî istiklalini temini konusunda açık ve net bir istekte bulunmalarını istemiştir.⁸¹ Yani mevcut hareket kendiliğinden ortaya çıkmış sadece bu hareketi bütünleştirecek ve büyütecek kıvılcımı bekler hale gelmişti. Mustafa Kemal'in varlığı ve ortaya çıkışı bu kıvılcımı yakmıştır. Ünlü bir kumandan ve Anadolu'da etkinliğini artırması beklenen bir zat olarak Mustafa Kemal'in bu liderliğinin kabul edilmesi çokta zor olmamıştı.⁸² Ancak bununla birlikte kongreler sırasında yapılacak propagandanın bir kişiye mi yoksa millete mi mal edilmesi gereği ve tartışmasının gündeme gelmiş olması propagandanın merkezinin kim olduğunun belirlenmesi sorununu ortaya çıkarmıştır. Bir yanda kendiliğinden doğan millî hareket, öte yanda Mustafa Kemal'in düzenlediği kongrelerde sergilenen irade, bir merkez yaratma konusunda soru işareti doğurmuştur. Nitekim Mustafa Kemal, Erzurum Kongresi

---

⁸⁰ Emine Kısıklı, "Sivas Kongresinin Millî Mücadelede Kamuoyu Oluşturulması Açısından Önemi", s. 39.

⁸¹ Atatürk, a.g.e., s. 29.

⁸² Küçüköğlü, a.g.e., s. 100.

sırasında dile getirilen sorunlardan birinin de kendisinin Heyet-i Temsiliye içinde aleni faaliyette bulunmasının zararlı olacağı kanaatini taşıyanların olması olarak göstermiştir. Bu gruba göre millî hareketin milletten doğduğu ve hareketin bir kişiye mal edilmesinin harekete zarar vereceği ifade edilmiştir. Buna göre hareketin bir kişi önderliğinde yürütüldüğü izleniminin verilmesinin kamuoyunda olumsuz bir etki yaratacağı ileri sürülmüştür. Özellikle de Mustafa Kemal gibi saltanat ve hilafete karşı gelmiş olmakla suçlanan birinin millî hareketin başına getirilmesinin bu davanın şahsi bir mevzu haline getirilmesi anlamına geleceği ve millî harekete zarar vereceği şeklinde yorumlanmıştır. Buna karşın Mustafa Kemal'in savunması zaman kaybetmeden bu harekete birinin liderlik yaparak halkı bilgilendirmesi ve aydınlatması gerektiği yönündedir. Aynı zamanda henüz bölgesel kurtuluş çarelerinin düşünüldüğü bir ortamda bu hareketi bütün vatana yaymanın herhangi bir heyetin yapabileceği bir mevzu olmadığını da ifade eden Mustafa Kemal, büyük davalarda mutlaka bir lidere ihtiyaç duyulduğunu da belirtmektedir. Bütün bunların yanında mevcut müdafaa-i hukuk cemiyetleri üyelerinin davaya liderlik edecek tecrübe ve liyakate sahip olmayan bazı gelişigüzel kişilerden oluşmasını da bu konuya bir dayanak olarak göstermektedir.⁸³ Anlaşılan o ki Mustafa Kemal, bu kişilerin desteğini gerekli görmekte ama liderlik için yeterli iradeye uygun bulmamaktadır. Anadolu'ya geçer geçmez bu fikrini yürürlüğe koymayı düşündüğünü de şu şekilde ifade etmektedir:

Anadolu'ya geçeli bir ay olmuştu. Bu süre içinde bütün ordu birlikleriyle temas ve bağlantı sağlanmış; millet mümkün olduğu kadar aydınlatılarak dikkatli ve uyanık bir duruma getirilmiş, millî teşkilât kurma düşüncesi yayılmaya başlamıştı. Genel durumu artık bir komutan ile yürütüp yönetmeye devam imkânı kalmamıştı. Yapılan geri çağırma emrine uymamış ve onu yerine getirmemiş olmakla birlikte, millî teşkilât ve hazırlıkların yönetimine devam etmekte olduğuma göre, şahsen asî duruma geçmiş olduğuma şüphe edilemezdi. O halde, yapılacak teşebbüs ve faaliyetlerin bir an önce şahsî olmak niteliğinden çıkarılması, mutlaka bütün bir milletin birlik ve dayanışmasını sağlayacak ve temsil edecek bir heyet adına olması gerekli idi.⁸⁴

⁸³ Atatürk, a.g.e., s. 69-71.

⁸⁴ Atatürk, a.g.e., s. 21.

Bu itirazlarda bulunanların başında olan Kazım Karabekir tarafından gönderilen yazıda hükümet, padişah veya yabancı birimlerle yapılan muhabere de *Kongre Heyeti, Heyeti Temsiliye* ifadelerinin yazılı olmasının yerinde olacağı belirtilmiştir. Mustafa Kemal tarafından verilen cevapta bu konuya dikkat edildiği ancak bilhassa Anadolu'dan gönderilen yazılarda böyle genel bir ifadenin kullanılmasının kime delalet ya da işaret ettiği belli olmamasının sorun yaşattığını ifade etmiştir. Mustafa Kemal, meşru ve resmî bir cemiyetin şahsi bir temsilcisi bulunması gerektiğinden bahseder ve alınan karar gereğince bir kişinin imzasının gerekli olduğunu ifade eder. Buna göre kişinin kim olması gerektiği de yeni, bir tartışmaya konu olur. Mustafa Kemal, kendisinden başkasının imza atmasının millî hareketi gayrimeşru bir hale getireceğini ve kamuoyunda ekip arasında bir nifak olduğu fikrine yol açacağını belirtir.⁸⁵

Erzurum ve sonrasında Mustafa Kemal'in isteği ile toplanan Sivas Kongresinde liderlik sorunu çözülmüş ve Mustafa Kemal'in bütün Anadolu ve Trakya'yı kapsayan liderliği kabul edilmiştir. Bununla birlikte Anadolu'nun farklı bölgelerinde halkın kendi iradeleri ile ortaya çıkan kongre yapılanmalarında yerel liderliklerin ilk etapta ön plana çıktığı ve bölgesel mücadelenin bu liderlik inisiyatifi ile ele alındığı görülmektedir. Bu kongrelerde genel olarak halk katılımı ve isteği ön plandadır. Örneğin İzmir'de cemiyet inisiyatifi ile yapılması öngörülen kongreye Aydın vilayetine bağlı tüm il ve ilçelere birer telgraf gönderilmesi ve kongreye her il ve ilçenin belediye başkanları, müftüleri ile her ilden 4, ilçelerden 2 delege çağrılmasına karar verilmişti. Kongre'ye 37 belediye reisi, 37 müftü olmak üzere 165 delege katılmıştır.⁸⁶ Yerel liderliklerin Sivas Kongresi ile beraber Mustafa Kemal'e devredilmesi de tartışmalara sebep olmuştur. Ancak buradaki tartışma konusu Mustafa Kemal'in liderliğinden ziyade bölgesel mücadelenin ancak yerinden idare edilebileceği ve sorunlara merkezinden daha yakın olunabileceği savıdır. Bu nedenle özellikle Batı Anadolu'da adeta bir devlet yapısı gibi karar alıcı görevler üstlenen kongreler, bu birleşme konusunda tereddüt yaşamışlardır. Bununla

---

⁸⁵ Atatürk, **a.g.e.**, s. 154-155; Aynı tepkiyi dile getirenlerden biri de Erzurum Kongresine Trabzon'dan katılan Trabzon Sürmene delegeşi Ömer Fevzi Bey'dir. Ona göre de kongrenin başkanlığına tanınmış bir kumandanın getirilmesi yurtdışında yine bir kişinin peşinde gidildiği imajını yaratarak milletin içinden çıkmış olan harekete zarar verecektir. Bkz. Mahmut Goloğlu, **Millî Mücadele Tarihi I, Erzurum Kongresi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 159.

⁸⁶ **Anadolu ve Rumeli'de Gerçekleştirilen Ulusal ve Yerel Kongreler ve Kongre Kentleri Bibliyografyası, C 3 Yerel Kongreler (İzmir, Balıkesir)**, s. 25-26.

birlikte Sivas Kongresi'nin cemiyetlerin birleştirilmesi yönündeki kararına riayet edileceğine verilen cevabi telgraflardan ulaşılabilmektedir.⁸⁷

Millî Mücadele'nin halka mal edilmesi ve propagandanın bütün kitleyi kapsamı konusu da önemsenmiştir. Propagandanın bütün bir halk tarafından yönetilmesi ve yürütülmesi bilhassa yerel kongrelerdeki katılımcılarının niteliklerine bakıldığında anlaşılabilir. Halka açık yapılan ve yoğun talep gören toplantılar, toplumun davayı sahiplendiğini göstermektedir. Bununla birlikte kongrelerin sahipliğini kimin yapması gerektiği ve özellikle kongrelerin düzenleyicisi konumunda bulunan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin idarelerinin kimler elinde yürütülmesi gerektiği konusu da Erzurum Kongresi gündemini epeyce meşgul etmiştir. Buna göre Erzurum Kongresi sırasında il ve ilçelerdeki müdafaa-i hukuk derneklerinin başkanlarının dernek üyeleri arasından ve seçimle mi gelmesi ya da buralarda bulunan vali ve kaymakamlardan mı belirlenmesi gerektiği konusu oldukça önemli bir gündem maddesi oluşturmuştu. Başkanların dernek üyelerinden olması gerektiğini savunanların en önemli argümanları halk içinden ve tamamen bir halk hareketi olarak doğan bu millî hareketin İstanbul Hükümetinin memur, vali ya da kaymakamlarına yani kişilere mal edilmemesi gerektiğiydi. Öte yandan Rauf Bey'in temsil ettiği diğer grup ise mücadelenin düzeni ve topyekûn hale getirilmesi konusunda bu yetkililerin etkili olabileceği yönündeydi. Oldukça uzun süren tartışmalara Mustafa Kemal'in müdahale etmesi üzerine son verilmiş ve dernek başkanlarının halk içinden dernek üyeleri tarafından seçilmesi kararı verilmiştir.⁸⁸ Benzeri bir durumun Balıkesir Kongresi sırasında da yaşandığı görülmektedir. Alınan kararlardan birinde silahlı birlik komutanlarının dahi sivil halktan seçilmesi ve hatta başlarında eşraftan bir zat bulunması isteği yer almaktadır. Aynı minvalde bir kararın da Alaşehir Kongresinde alındığı bilinmektedir.⁸⁹

Kongrelerin bir halk propagandası olduğu mesajı Erzurum Kongresi sırasında yaşanan bir olay ile de belirginleşmiştir. Erzurum Kongresi sırasında kongrenin akamete uğratılması amacıyla bir saldırı yapılabileceği endişesi ve haberi duyulması üzerine Mustafa Kemal tarafından kongrenin güvenliğini sağlamak için tedbir alma ihtiyacı doğmuştur. Akla gelen ilk tedbir kongre binasının muhafız askerlerle korunmasıdır ancak Mustafa Kemal böyle bir

⁸⁷ Konukçu, **a.g.e.**, s. 219.

⁸⁸ Goloğlu, **Erzurum Kongresi**, s. 210-211; Dursunoğlu, **a.g.e.**, s. 92-93.

⁸⁹ İnci, **a.g.m.**, s. 464; Konukçu, **a.g.e.**, s. 199.

hareketin herkeste *kongreyi millet değil, asker yaptı* fikrini oluşturabilme ihtimali nedeniyle vazgeçmiştir. Mustafa Kemal ordunun baskısı ile bir kongre icra edildiği düşüncesinin iyi bir imaj yaratmayacağını ve kongrenin millete mal edilmesi gerektiğini ifade etmektedir.⁹⁰ Bu genel uygulama ve tartışmalar hareketin halk tarafından sahiplenilmesi ve yaygınlaştırılması adına adeta bir itibar testi görevi görmüştür. Böylece kongrelerde alınan bu kararlar ile halk, kendi ürettiği harekete sahip çıkmış olacak ve kamuoyuna da bu fikri yansıtmış olacaktı. Mustafa Kemal'in liderliği ise halkın sahip çıktığı harekete formal bir boyut kazandırmış olacaktı. Bu örnekler propagandanın son derece bilinçli bir şekilde uygulandığını ve verilmesi muhtemel mesajların dahi özenle seçildiğini göstermektedir.

Propaganda da hareketin hedeflerinin belirlenmesinde liderin kişisel özellikleri ve gizil amaçları da etkilidir. Mustafa Kemal'in Erzurum'da sivil hareketin liderliğini üstlenmeden evvel Batı Anadolu ve Kuzey Anadolu'da kendiliğinden ortaya çıkan kongre yapılanmaları bu liderliğe bir alt yapı sağlamıştır. Aslında Mustafa Kemal hazırda bulunduğu millî hareketi sahiplenerek onu şekillendiren ve yönlendiren bir liderlik platformu hazırlamıştır. Bu kapsamda Batı Anadolu'daki Kongreler Hareketi ile Sivas Kongre yönetimi arasındaki ilişkilerin tanımlanmasında da Balıkesir kongreleri kilit rol oynamıştır. I. ve II. Balıkesir Kongreleri daha yerel özellikler gösterip sivil örgütlenme surecini derinleştirirken, III., IV. ve V. Balıkesir kongreleri, daha çok Mustafa Kemal önderliğinde yürütülen ulusal harekete bağlanma eğilimlerini belirginleştirmiştir. Toplumsal bütünleşmenin sağlanması için Mustafa Kemal bu kongreler aracılığı ile birçok gizli-açık stratejiyi işe koşturmuştur.

Mustafa Kemal'in Samsun'da başlayan mücadele serüveninin kısa sürede içinde büyük bir etki yapması o sıralarda Anadolu'da bulunan en üst kıdemli komutan olması nedeniyleydi. Yani Mustafa Kemal'in Anadolu'nun hemen bütün bölgelerinde büyük bir saygı ve sevgi ile karşılanması kıdemli ve tanınmış bir kumandan olması ile ilişkili idi.⁹¹ Aynı sıralarda İzmir'in işgale uğraması da Amasya'da Mustafa Kemal'in liderliğini pekiştirici bir etki yapmaya başlamıştı. Erzurum Kongresi sırasında askerlik görevini de terk etmesi ile beraber sivil bir lider olarak Anadolu'daki etkinliği daha da artmaya başlamıştır. Mustafa Kemal İstanbul'un azlinden evvel öncelik kazanmak gereğini

---

⁹⁰ Kansu, a.g.e., s. 46, 76.

⁹¹ Küçüköğlü, a.g.e., s. 94.

hissetmiş ve istifasını bir beyanname ile bütün memlekete duyurmuştur.⁹² Bu karşı atak, liderliğini pekiştirirken Anadolu halkı içinde duygusal bir reaksiyona sebep olmuştu. Beklendiğinin aksine kongre sırasında yaşanan bu istifanın propagandası kuvvetli bir şekilde yapılmış ve toplum nezdinde güzel bir algı malzemesi olarak kullanılmıştır. Mustafa Kemal'in bu karizmatik önderliği Anadolu halkının bir kişiye bağlanabilme yetisi ve alışkanlığı ile bütünleşmiş, kendisine büyük bir bağ ve saygı düşüncesi ortaya çıkarmıştır.⁹³

Mustafa Kemal'in liderliğinin en etkin şekilde kullanıldığı yerlerden biri de soğuyan toplum gündemini kongreler sırasında yeni gündem malzemeleri ile sıcak tutmayı başarması olmuştur. Erzurum ve Sivas Kongresi sırasında özellikle İzmir'in işgal edilmesi olayının etkisinin İstanbul Hükümetinin aldığı bazı tedbirlerle dinmeye ve Anadolu halkının gündeminden düşmeye başlaması üzerine Mustafa Kemal'in yaptığı bazı müdahaleler yeniden halkta bu etkiyi yaratmaya başlamıştı. Bilhassa İstanbul Hükümeti ile bu sıralarda yaşanan haberleşme krizleri ve atışmalar halkta yeniden bir heyecan yaratmıştır.⁹⁴ Mustafa Kemal'in bizzat önderlik ettiği ve düzenlenmesinde katkısı olduğu Pozantı Kongresi sırasında da kongre alanına bizzat Sivas Kongresi delegeleri ile katılması halkı derinden etkilemiş ve heyecanı artırmıştı. Bununla yetinmeyen Mustafa Kemal bu kongrede Pozantı'da mülki bir teşkilatın kurulmasını sağlayarak adeta bir devlet birimi olarak önderlik etmiştir.⁹⁵

Propagandanın niteliklerinden biri de bilinçli ve kasıtlı bir eylem olmasıyla beraber ilk etapta asıl amaçlarını gizleyebilmesi ve adım adım ilerleyerek bu amaçları ifşa etmeye başlamasıdır. Özellikle Mustafa Kemal'in bilinçli bazı uygulamalarında bunu gözlemek mümkündür. Liderliğini konuşturduğu alanlardan biri de bazı gizil amaçları geçici olarak ve koşullara uygun olarak saklı tutmasıdır. Bizzat kendisinin de ifade ettiği üzere:

Fakat nihayete kadar şamil olan bu ihtisasımızı ilk anda izhar ve ifade etmedik. Müstakbel ihtimalat üzerine fazla beyanat, giriştiğimiz hakiki ve maddi mücadeleye, hayalat mahiyetini verebilirdi; harici tehlikenin yakın tesirâtı karşısında, müteessir olanlar arasında, ananelerine ve fikri kabiliyetlerine ve ruhi haletlerine mugayir olan muhtemel

⁹² Selek, **a.g.e.**, s. 141; Kansu, **a.g.e.**, s. 39.

⁹³ Tanör, **a.g.e.**, s. 161.

⁹⁴ Tanör, **a.g.e.**, s. 96.

⁹⁵ Süleyman Hatipoğlu, "Pozantı Kongreleri", Millî Mücadele'de Pozantı ve Pozantı Kongresi, Ed. Yusuf Delikoca, Ankara Dizgievi, Pozantı, 2011, s. 90.

*tahavvülattan ürkeceklerin ilk anda mukavemetlerini tahrik edebilirdi. Muvaffakiyet için ameli ve emin yol her safhayı vakti geldikçe tatbik etmekte. Millet inkişaf ve itilası için selamet yolu bu idi.*⁹⁶

Yani Mustafa Kemal bilinçli bir önderlik göstererek toplumun korkabileceği söylemlerden özellikle kaçınmış ve bütün bir toplumu hareketin içine dâhil ettikten sonra asıl amaçlarını ortaya koyabilmiştir. Bu durum propagandanın *kasıtlı muğlaklık* yöntemi ile benzerlik taşımaktadır. Sultan ve halifeye yönelik koruyucu ifadeler tamda bununla ilgili görünmektedir. Yine bu kapsamda örneğin Amasya Genelgesi çerçevesinde görüşülüp karara bağlanmış olan ancak protokole geçmemiş olan *gerektiğinde bir meclis kurulabileceği* yönündeki madde de aynı gizlilikle saklanmıştı. Halkın bir ihtilal meclisi kurulduğu kanısına sahip olmaması için bu madde gizlenmişti. Bu maddede, beklenmeyen bir durumla karşılaşırsa Sivas Kongresi'ne *Millî Meclis* anlamı ve görevi yükleneceği ifade edilmiştir. Böyle olası bir durumda Sivas Kongresi'ne katılacak delegelere de vaziyetin ciddiliğinin teker teker anlatılması karara bağlanmıştır.⁹⁷

Bu noktada kongrelerin toplumu bir psikolojik savaşa hazırladığı da görülmektedir. Propagandif faaliyet olarak kongreler boyunca psikolojik bir savaşında savunma anlamında gerçekleştirildiğini belirtmek gerekir. Yerel ve millî kongrelerin bu süreçte üstlendikleri en önemli rol, ulusa millî bir kimlik ve aidiyet hissettirmek olmuştur. Bu kongrelerin yoğun faaliyetleri, devletin olmadığı yerde halkı psikolojik olarak bu mücadeleye hazırlamak olmuştur. Bu hazırlık evresinde yerel kongrelerin ilk etapta savaş ve silah yolunu tercih etmediği tamamen propaganda ve kamuoyu oluşturmaya yönelik bir hareket için çalıştığı görülmektedir. Örneğin Batı Anadolu Kongreleri olarak tanımlanan Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri nerdeyse tamamen istihbarat ve irşat amaçlı olmuş ve hatta bu amaçla bir şube kurulmuş, halk bu mücadeleye ikna edilmeye çalışılmıştır.⁹⁸

Propagandanın en önemli niteliklerinden biri de propagandanın toplum üzerinde sadece bir tutum ya da kanı oluşturmak değil aynı zamanda eyleme yönelik bir faaliyet olması amacıdır. Kongre yapılanmaları da ilk andan itibaren yasal ve meşru bir zeminde öncelikle miting ve protesto yollarını

⁹⁶ Atatürk, *a.g.e.*, 15.

⁹⁷ Falih Rıfıkı Atay, *Çankaya*, Bates Yayınları, İstanbul 1998, s. 180.

⁹⁸ Avşar, *a.g.e.*, s. 78.

deneyimlemeyi tercih ederken gerektiğinde direniş ve silahlı mücadeleyi de öneren ve destekleyen bir anlayış içindeydi. Kongreler sadece örgütlenme değil aynı zamanda cephelelerdeki direnişin pratik sorunlarıyla ilgili kararlarda almıştır.⁹⁹ Kongreleri düzenleyen ve kaynak sağlayan temel yapılar olan müdafaa-i hukuk cemiyetleri de propagandif bir yöntem olarak net bir tavır ve silahlı eylem savunmaktaydı. Nitekim Batı Anadolu Kongreleri sırasında alınan kararlar Yunanlılar ile sonuna kadar savaş ilkesi içermekteydi ve hatta vatan savunması için askere alma işini düzene bağlayan bir kararın 2. Balikesir Kongresi sırasında alındığı bilinmektedir.¹⁰⁰

Erzurum Kongresi'nin hemen öncesinde şehrin ileri gelenleri ile yapılan toplantıda da eyleme yönelik bir hareket yapılması gereğinden bahsedilmiştir. Buna göre şehrin müdafaa-i fikrinin liva, kaza ve köylere kadar mutemetler aracılığı ile götürülmesi gerektiği ve her ne olursa olsun orduyu bu harekete dâhil etmek gerektiği ifade edilmiştir. Hatta silahlı bir mücadelenin şart olduğu konusu da gündeme getirilmiştir.¹⁰¹ Erzurum Vilayet Kongresi'nin en önemli kararlarından biri de köylere kadar bekçi teşkilatının kurulması ve özellikle köylünün silahlandırılması konusu olmuştur.¹⁰² Kongreler propagandanın düzenleyici ve yürütücüsü olmasının yanında idari ve askerî bir uygulayıcı konumunda da olmuştur. Kitleyi hedefe odaklayarak gerektiğinde silahlı eylemi de gündeme almıştır.¹⁰³

Bununla birlikte propaganda ürünü olarak ortaya çıkan kongrelerin eyleme yönelik bu istekleri bir savaş propagandası içermemekteydi. Kongre yapılanmaları yöresel kurtuluşu sağlamak adına ilk etapta Batılı devletlerden ricacı olmuş, bilgilendirme ile davasını kamuoyuna duyurmuş ve sonrasında silahlı mücadeleyi temel almıştır.¹⁰⁴ Çünkü propaganda bir savaş propagandası değil amaç ve hedeflerini meşruluk temelleri üzerine kuran bir plandır. Kongrelerde dile getirilen eyleme yönelik istek bir müdafaa yöntemi olarak karşıt bir tepkisellik içermektedir. Nitekim Millî Mücadele boyunca kongrelerin en önemli meşruluk dayanağını da uluslararası beyan ve belgeler oluşturmaktaydı. Bunlar başlıca Wilson İlkelerinin çoğunluk addedilen yerlerde Türklere yaşam hakkı tanınmasını içeren maddesi ile Milletler Cemiyetinin eşitlik ve

⁹⁹ Tekeli-İlkin, **a.g.e.**, s. 176.

¹⁰⁰ İnci, **a.g.m.**, s. 458, 464.

¹⁰¹ Dursunoğlu, **a.g.e.**, s. 45-46.

¹⁰² Dursunoğlu, **a.g.e.**, s. 57.

¹⁰³ Selek, **a.g.e.**, s. 174.

¹⁰⁴ Tanör, **a.g.e.**, s. 53.

adalet içeren ilkelerinden oluşmaktaydı. Milletler Cemiyetinin eşitlik ve adalet içeren maddelerine atıfta bulunularak yasal ve uluslararası bir meşruiyet alanı çizilmekteydi.¹⁰⁵ Bu iki argümanın devlet organları değil, sivil direniş grupları tarafından dile getirilmesi, hükümetin savaşa girmekle suçlanmasından dolayı bu grupların elini güçlendirmekteydi.¹⁰⁶ Aynı vurguya Erzurum Vilayet Kongresi sırasında hazırlanan ön raporda da gönderme yapıldığı ve Wilson Prensiplerine atıf yapılarak kurulması planlanan Ermeni Devletinin galip devletlerin kendi koydukları barış ilkelerine de aykırı olduğu ifade edilmiştir.¹⁰⁷

Öte yandan kongreler sırasında bilhassa her konuda yasal bir meşruiyet sağlanmasına önem verilmiş ve her adım yasal bir temele dayandırılmıştır. Kongrelerde halkın temsil gücü oldukça geniş tutulmaya çalışılmış ve hemen her yöreden temsilci gönderilmesi istenmiştir. Özellikle Batı Anadolu kongrelerinde katılımcı olarak çağrılanların çoğu halkın seçmiş olduğu sancak ve kaza belediye reisleridir.¹⁰⁸ Örneğin Erzurum Kongresi sırasında Mustafa Kemal'in cemiyet üyeliği bir oldubittiye getirilmemiş iki üyenin çekilmesi ile Mustafa Kemal ve Rauf Beyler kongreye üye olabilmişlerdir.¹⁰⁹ Kongre yapılanmaları hemen her adım ve hareketlerinde meşru bir temsil ve seçim uygulamasını da devreye sokmuşlardır. Yerel kongrelerde silahlı direniş, askere alma, vergi toplama, asayiş sağlama, ceza koyma gibi birçok önemli kararın bu iktidar boşluğunda doğan kapsamlı bir hareket haline gelen kongreler tarafından alındığı görülmektedir.¹¹⁰ Gerçekten de, bu dönemde görülen kongre yapılanmalarında Kuva-yı Milliye tipi ya da kitlesel direniş hareketlerinden (Maraş, Antep, Urfa, Kilikya) farklı olarak, kongre tarzı örgütlenme modelinde aşağıdan yukarı doğru bir seçim ve temsil ağı oluşturulmuştur. Yetki ve görevler bu yolla meşrulaştırılmaktadır. Cemiyetler, *heyet-i müteşebbiseler* dışında, genel kurulun seçtiği ve temsil gücüne sahip *heyet-i merkeziye* ya da *heyet-i idarelerce* yönetilmekteydi.¹¹¹

---

¹⁰⁵ Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi, İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direnişe**, Bilgi Yayınları, Ankara, 1991, s. 271.

¹⁰⁶ Tekeli-İlkin, **a.g.e.**, s. 57.

¹⁰⁷ Dursunoğlu, **a.g.e.**, s. 55.

¹⁰⁸ Tekeli-İlkin, **a.g.e.**, s. 64.

¹⁰⁹ Dursunoğlu, **a.g.e.**, s. 80.

¹¹⁰ Tanör, **a.g.e.**, s. 73.

¹¹¹ Konukçu, **a.g.e.**, s. 207; Tanör, **a.g.e.**, s. 62.

Propagandanın diğer önemli niteliği de propagandanın, toplum tarafından değer atfedilen olgularla ilişkilendirilmesi ve manipüle edilmesidir. Yani kitleler gerek söylem üzerinden gerek eylem üzerinden değer verdikleri bazı simgelerle söylemin birleştirilmesi sayesinde harekete geçirilmektedir. Bu yöntemin Kongreler Dönemi olarak değerlendirilen ve eylemden önceki hazırlık evresi olarak tanımlanan aşamada sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Bu kimi zaman söylemler ile kimi zamanda eylemlerle kitleye sunulmuştur. Dönemin terminolojisine hâkim olan esas kelime *millî* tabiri olmuş ve hemen her konuşmada toplumsal bütünleşmeyi sağlayan bir söylem olarak kullanılmıştır. *Bağımsızlık, işgal* gibi söylemler tarihi olaylarla ilişkilendirilmiş ve *vatan* teması etrafında birleştirilmiştir. Kapsayıcı ve bütünsel bir anlayışı temsilen *millî* tabirinin sıklıkla ve hemen hemen önem atfeden bütün ibarelerde kullanıldığını görülmektedir. *Hareket-i Milliye*,¹¹² *Millî Kongre, millî teşkilat, millî ordu, millî mücadele* gibi tabirlerle toplumda etki yaratılmıştır.¹¹³ Millî tabiri hem yerel kongrelerde hem ulusal kongrelerde bütün bir ulusu simgeler şeklinde kullanılmıştır. Birçok söylemde *millet, Türklük, Anadolu Türkleri, Müslümanlık ve millî* ifadesine geniş oranda yer verilmiştir.¹¹⁴ Padişaha, İstanbul Hükümeti ve yabancı devletlere çekilen telgraflarda Türklük, İslam ve Müslümanlık vurgusunu ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Balıkesir Kongrelerinde sıklıkla Anadolu Türkleri ifadesi de bu anlamda sınırlandırılmış bir vurguyu ortaya çıkmaktadır.¹¹⁵

Bu söylemsel gücün yanında devlet odaklı, halife ve sultana bağlılık atfeden ifadeler de kongrelerin mevcut iktidarı göz ardı etmeden bir mücadelenin sürdürülmesini ifade etmekteydi. Bu özellikle yerel nitelikli kongreleri devrimci özelliğinden uzaklaştırırken yaratılan kitlesel algı padişah ve halifenin bu mücadele yoluyla kurtarılacağıdır.¹¹⁶ Mustafa Kemal’inde sıklıkla bilhassa kongreler sırasında bu söylemlere başvurduğu bilinmektedir. Erzurum Kongresi açılış nutkunda Mustafa Kemal, padişahlık ve hilafet müessesinin sonuna kadar korunacağını belirtmiş ve salondan fazlasıyla alkış almıştı. Kansu’ya göre Mustafa Kemal’in bu cümleleri neden sarf ettiği sorulduğunda verdiği yanıt şimdi vazifenin halkı, vatanı ve padişahı kurtarmaya inandırmak

¹¹² Konukçu, a.g.e., s. 103.

¹¹³ Selek, a.g.e., s. 173.

¹¹⁴ Tanör, a.g.e., s. 36; Nazilli Kongresi kararlarında İslami vurgu için bkz. Selek, a.g.e., s. 176.

¹¹⁵ İlgürel, a.g.e., s. 105-107.

¹¹⁶ Tekeli-İlkin, a.g.e., s. 170.

olduğudur.¹¹⁷ Öte yandan tarihsel ortaklıktan hareket edilerek ortak duygulara hitap eden bir eylem birlikteliği sağlanmaya çalışılmıştır. Örneğin Erzurum Kongresi'nin yapılma tarihi için bilhassa Meşrutiyetin ilan tarihi olan 23 Temmuz belirlenmiştir.¹¹⁸ Mustafa Kemal'in aşağıya alınan ifadeleri de millî bütünleşmeyi arzular ve doğrular niteliktedir:

Efendiler! Malûm hakayıktandır ki: Tarih; bir milletin kanını, hakkını, varlığını hiçbir zaman inkâr edemez. Binaenaleyh böyle bir nikab-ı bâtulın arkasından vatanımız ve milletimiz aleyhinde verilen hükümler, kanaatler muhakkak mahkûmu iflâstır! Ve işte bütün bu menfur zulümlerden ve bu bedbaht âcizlerden, tarihimize karşı reva görülen haksızlıklardan müteessir olan vicdan-ı millî nihayet sayha-i intibamı yükseltmiş ve Müdafaai Hukuku Milliye ve Muhafazai Hukuku Milliye ve Müdafaai Vatan ve Müdafaai Hukuku Milliye ve Reddi ilhak gibi muhtelif namlarla ve fakat aynı mukaddesatın temini sıyaneti için tebarüz eden millî cereyan, bütün vatanımızda artık bir elektrik şebekesi haline girmiş bulunuyor. işte bu şebeke-i azimkâranenin vücuda getirdiği ruhu celâdettir ki mübarek vatan ve milletin mukaddesatını tahlis ve himayeye müstenit son sözü söyleyecek ve hükmünü tatbik ettirecektir.¹¹⁹

Artık milletimiz pek güzel anladı ki Düveli İtilâfiye bu vatanda mukaddesat ve mukadderatına sahip bir kudret ve irade-i millîye mevcut olmadığı zehabı bâtuluna kapıldı. Ve bu zehap yüzünden cansız bir vatan, kansız bir millet nelere müstahak ise bîmehaba onların tatbikatına koyuldu, buna karşı tevekkül ve teslimiyetin inkırazı tam faciasından başka bir netice vermeyeceği kanaati teyyüt etti.¹²⁰

Sonuç

Millî Mücadele'nin örgütlenmesi ve düzenlenmesi açısından hayati bir önem taşıyan kongre yapılanmaları, hem toplumun hem devletin yeniden şekillendirilmesinde etkili olmuştur. Toplumun psikolojik açıdan topyekûn bir mücadeleye hazır hale getirilmesinde bu safhadaki devreye sokulan uygulama ve söylemler oldukça önemliydi. Propagandanın kitlesel bir harekete yön vermek ve kalkındırmak yönünde kullanılan siyasi ve ideolojik açıklamalarına

¹¹⁷ Kansu, a.g.e., s. 85.

¹¹⁸ Goloğlu, Millî Mücadele Tarihi I, Erzurum Kongresi, s. 154.

¹¹⁹ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III Açıklamalı Dizinle, s. 1-2.

¹²⁰ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III Açıklamalı Dizinle, s. 6-7.

binaen kongreler boyunca ortaya konulan uygulamalar, toplumsal ve sivil direnişin sağlanmasında önemli bir araç olmuştur.

Gerek kitlelerin başlattığı doğal eylemler gerek kitleleri propagandif nitelikte söylem ve eylemlerle yönlendiren karizmatik liderler bu psikolojik savaşın baş aktörleri konumundaydı. Propagandanın bilinçli ve kasıtlı bir eylem taşıyan niteliği kongrelerin tepkisel bir tavır olarak ortaya çıkması ile ilişkiydi. Mevcut koşulların zorlaması ve tarihi birikimin zorlayıcı ve incitici tecrübelerinin ortaya çıkardığı savunma mekanizması, hem iç hem dış kamuoyuna bir tepkisel mesajın verilmesini zorunlu kılmaktaydı. Her şeyden evvel toplumsal bir varoluş mücadelesi kitleleri harekete geçiren sebep olmuştu. Kitlelerin toplantılar şeklinde başlattığı bu kongre örgütlenmeleri, zamanla temsil gücü yükseltilmiş iktidar yapıları haline gelmiş ve bu yapılar toplumsal direnişin sembolik çerçevesini ortaya çıkarmıştır. Propagandanın tavır ve eyleme yönelik niteliği kongre yapılanmalarını bu tepkinin kamuoyuna duyurulması açısından bir araç haline getirmiştir. Karizmatik liderlik ise bu yapılara bir merkezîyet kazandırmış ve yapılacak olan propagandanın işlevselliği ve etki gücü artırılmıştır.

KAYNAKÇA

- Akın, Veysi, “Erzurum Kongresinin Hazırlık Safahati: Mekân, İlaş ve Barınma Meselesi”, **BELGİ**, S 8, Yaz 2014/II.
- Akşin, Sina, **İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele**, C I, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1998.
- Albayrak, Mustafa, **Millî Mücadele Döneminde Batı Anadolu Kongreleri (17 Mart 1919-2 Ağustos 1920)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1998.
- Anadolu ve Rumeli’de Gerçekleştirilen Ulusal ve Yerel Kongreler ve Kongre Kentleri Bibliyografyası, C 3 Yerel Kongreler (İzmir, Balıkesir)**, T.B.M.M. Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınlan, No: 61, Ankara, Kasım 1993.
- Arsal, Sadri Maksudi, **Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1979.
- Aslan, Betül, “Millî Mücadele Döneminde Halkı Aydınlatma ve Propaganda Faaliyetleri yürüten Önemli Bir Komisyon: İrşad Encümeni”, **Atatürk Dergisi**, S 2, C 4, 2004.

- Aslan, Taner, “İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Propaganda Araçlarından Hayyale’l Felâh Risalesi”, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S 29, 2011.
- Atay, Falih Rıfki, **Çankaya**, Bateş Yayınları, İstanbul, 1998.
- Atatürk, Mustafa Kemal, **Nutuk**, 1919-1920, C 1, Millî Eğitim Basımevi, Ankara, 1987.
- Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I-III Açıklamalı Dizinle**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Divan Yayıncılık, 2006.
- Atatürk’ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV, (Açıklamalı Dizin İle)**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006.
- Avşar, Servet, **Millî Mücadelede Propaganda Faaliyetleri (1918-1923)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Isparta, 2010.
- Bostancı, Mustafa, “Millî Mücadelede Erzurum Kongresi ve Kararları”, **Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 4(2015).
- Cantril, Hadley, “Propaganda Analysis”, **The English Journal**, Vol. 27, No. 3, (Mar., 1938).
- Chapman, James, “Review Article The Power of Propaganda”, **Journal of Contemporary History**, Vol 35(4), 2000.
- Coşkun, Abdulvahap, **Ulus-Devletin Dönüşümü ve Meşruluk Sorunu**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2007.
- Çapa, Mesut, “Millî Mücadele Döneminde Millî Egemenlik Düşüncesinin Gelişimi”, Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi ile Karadeniz Teknik Üniversitesinin ortaklaşa düzenlediği **Atatürkçü Düşünce İçinde Millî Egemenlik Kavramı** Panelinde sunulmuştur, 17 Nisan 1966.
- Çelik, Seydi, “‘Topyekün Savaş’ Olgusu ve Türkiye’de Ulus Devletin Ortaya Çıkışındaki Etkisi”, **Journal of Current Researches on Social Sciences**, 8 (3), 2018.
- Çetin, Beyzade Nadir, “Propaganda Olgusu ve Propagandanın Amerikanlaşması”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C 24, S 2, 2014.
- Çiçek, Rahmi, “Erzurum Vilayet Kongresinde Alınan Kararlar ve Etkileri”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S 7, 1991.

- Doob, W. Leonard, “Goebbel’s Principles of Propaganda”, **The Public Opinion Quarterly**, Vol. 14, No. 3, (Autumn, 1950).
- Dursunoğlu, Cevat, **Millî Mücadelede Erzurum**, Erzurum Kitaplığı, İstanbul, 1998.
- Ellul, Jaques, **Propaganda The Formation of Mens’s Attitudes**, Vintage Books, A Divison of Random House, New York, 1965.
- Erdoğan, Mustafa, “Milliyetçilik İdeolojisine Dair”, **Liberal Düşünce**, S 15, 1999.
- Ertan, Timuçin Faik, “Mütareke Dönemi: Mondros Mütarekesi’nden Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne”, **Millî Mücadele’de Pozantı ve Pozantı Kongresi**, Ed. Yusuf Delikoca, Ankara Dizgievi, Pozantı, 2011.
- Gilmour, Colin, “Unmasking the Legion Condor: The Creation of Nazi Germany’s First War Heroes”, **War and Propaganda in the XXth Century**, Ed. Maria Fernanda Rollo, Ana Paula Pires and Noémia Malva Novais, Lisbon, 2013.
- Goloğlu, Mahmut, **Millî Mücadele Tarihi I, Erzurum Kongresi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Gürgen, Halûk, “Propaganda”, **Kurgu Dergisi**, S 8, 1990.
- Hatipoğlu, Süleyman, “Pozantı Kongreleri”, **Millî Mücadele’de Pozantı ve Pozantı Kongresi**, Ed. Yusuf Delikoca, Ankara Dizgievi, Pozantı, 2011.
- İlgürel, Mücteba, **Millî Mücadele’de Balıkesir Kongreleri**, Atatürk Araştırma Merkezi, İstanbul, 1999.
- İnci, İbrahim, “Millî Mücadele Yıllarında İzmir-Balıkesir Ekseninde Oluşan Kongre Siyasal İktidarlarının Millî Egemenliğe Dayalı Demokratik Yapıları”, **Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C 15, S 1, Mart - 2017.
- Jowett, Garth S.; O’donnell, Victoria, **Propaganda And Persuasion**, Sage Publications, London, 1999.
- Kansu, Mazhar Müfit, **Erzurum’dan Ölümüne Kadar Atatürk’le Beraber**, I. Cilt, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2009.
- Kısıklı, Emine, “**Millî Mücadele Başlangıcında, Mustafa Kemal Paşanın Millî Hareketi, İttihat ve Terakki Faaliyetlerinden Uzak Tutma Teşebbüsleri**”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S 5, C 2, 1990.

- Kısıklı, Emine, “Sivas Kongresinin Millî Mücadelede Kamuoyu Oluşturulması Açısından Önemi”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S 1, C 1, 1988.
- Konukçu, Enver, **Alaşehir Kongresi (16-25 Ağustos 1919)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2000.
- Kuran, Ahmet Bedevi, **İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2000.
- Küçükkoğlu, Bayram, **Millî Mücadele Sürecinde Uygulanan Propaganda Yöntemleri ve Atatürk’ün Propagandacı Kişiliği**, Dicle Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır, 2005.
- Lasswell, Harold, “The Theory of Political Propaganda”, **The American Political Science Review**, Vol. 21, No. 3 (Aug., 1927).
- Miller, Clyde R., “The Techniques of Propaganda From ‘How to Detect and Analyze Propaganda’”, 1939.
- Sarıhan, Zeki, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü I (Açıklamalı Kronoloji) Mondrostan Erzurum Kongresine (30 Ekim 1918-22 Temmuz 1919)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1993.
- Selek, Sabahattin, **Millî Mücadele Ulusal Kurtuluş Savaşı**, C 1, Milliyet Yayınları.
- Sepetçioğlu, Tuncay Ercan, “Millî Mücadele Döneminde Hacim Muhittin (Çarıklı) Beyin Batı Anadolu’daki Faaliyetleri”, **Studies of Ottoman Domain**, C 5, S 8, Şubat 2015.
- Tanör, Bülent, **Türkiye’de Yerel Kongre İktidarları (1918-1920)**, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, 1998.
- Tekeli, İlhan; İlkin, Selim, **Ege’deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşı’na Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989.
- Turan, Şerafettin, **Türk Devrim Tarihi, İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direnişe**, Bilgi Yayınları, Ankara, 1991.
- Yaman, Ahmet Emin, “Anadolu’daki Kongre Kararlarında Silahlı Direniş Güçlerinin Mali Finansmanı İle İlgili Hükümler”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, C 1, S 1, 1988.
- Walton, Douglas, “What is Propaganda, and What Exactly is Wrong with it?”, **Public Affairs Quarterly**, Volume 11, Number 4, October 1997.

Wood, Allen, “Propaganda and Democracy”, **THEORIA**, Vol: 31, No: 3, 2016.

Qualter, Terence H., “Propaganda Teorisi ve Propagandanın Gelişimi”, Çev. Ünsal Oskay, **AÜSBFD**, C XXXV, S 1-4, 1980.